

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

А. О. Гордеюк, С. Ф. Гуцу

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Навчальний посібник

Харків «ХАІ» 2014

УДК 341. 1/. 8 (075.8)
ББК 67.412.1Я73
Г 68

Рецензенти: канд. юр. наук, доц. Л. В. Єрофєєнко,
канд. юр. наук, доц. С. В. Богославець

Гордеюк, А. О.

Г 68 Міжнародне право [Текст] : навч. посіб. / А. О. Гордеюк,
С. Ф. Гуцу. – Х. : Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського
«Харк. авіац. ін-т», 2014. – 53 с.

ISBN 978-966-662-329-7

Розкрито основні теми курсу «Міжнародне право», а саме: поняття, особливості та історія; джерела, принципи і суб'єкти, в тому числі міжнародного економічного права. Посібник допоможе закріпити здобуті на лекціях і при самостійному вивченні теоретичні знання, основні положення міжнародно-правових документів у цій сфері, а також ознайомитись з найважливішими правовими інститутами, правильно зрозуміти їхній зміст і спрямованість, навчитися застосовувати здобуті знання у практичній діяльності.

Для студентів і слухачів денної та заочної форм навчання, що вивчають курс «Міжнародне право» і «Міжнародне економічне право».

Бібліогр.: 21 назва

УДК 341.1/.8 (075.8)
ББК 67.412.1Я73

ISBN 978-966-662-329-7

© Гордеюк А. О., Гуцу С. Ф., 2014
© Національний аерокосмічний
університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут», 2014

МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО

Тема 1. ПОНЯТТЯ І ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Як відомо, у процесі історичного розвитку держав право розуміли по-різному. Ще й досі немає єдиної думки про те, чи охоплює право інші компоненти, крім норм, що мають юридично обов'язковий характер. Право розглядалося передусім як сукупність норм. Таке розуміння права перейшло і в науку міжнародного права, де міра визначеності змісту його норм трансформувалася від міжнародного звичаю як такого до міжнародних договорів, до резолюцій міжнародних організацій та інших міжнародних документів.

Сам термін "публічне право" (від лат. *publicus* – суспільний народний) означає сукупність галузей права, що регулюють відносини, які забезпечують загальнодержавні інтереси домінуючої частини суспільства. На відміну від інших галузей права, що захищають приватні інтереси, у публічному праві однією з сторін є органи держави.

Міжнародне право є особливою системою права, відмінною від внутрішньодержавної. Специфіка системи міжнародного права пояснюється перш за все особливостями його об'єкта і суб'єктів і порядком створення і функціонування норм.

Об'єктом регулювання норм міжнародного права є суспільні відносини між дійовими особами міжнародної системи. Причому сама ця система істотно відрізняється від внутрішньодержавної системи за елементами, які її утворюють, характером їх зв'язку, взаємодії й взаємопроникнення, попередження й усунення конфліктних ситуацій.

Характерні риси міжнародно-правової системи порівняно з внутрішньодержавною системою права:

1) *особливий спосіб створення норм*: у міжнародному праві – самими суб'єктами права (насамперед, державами), у внутрішньодержавному праві – законодавчими, виконавчими, а в деяких правових системах – і судовими органами;

2) *особливі суб'єкти права*: у міжнародному праві – держави, міждержавні організації, народи і нації, що борються за незалежність (держави у стані утворення), державоподібні утворення і лише частково і в суттєво обмеженому обсязі фізичні особи; у внутрішньодержавних

правових системах, як правило, – це фізичні та юридичні особи, органи державної влади й місцевого самоврядування, політичні партії, громадські організації, інші соціальні об'єднання;

3) *особливі предмети правового регулювання*: в міжнародному праві – відносини між суб'єктами міжнародного права; у внутрішньодержавному праві – відносини між суб'єктами національної системи права, які перебувають у межах юрисдикції конкретної держави;

4) *особливі об'єкти права*: в міжнародному праві – міжнародні відносини, які складаються з приводу певних матеріальних і нематеріальних благ; у національному праві – внутрішньодержавні відносини, які складаються з приводу тих самих благ і благ, що перебувають цілком у юрисдикції конкретної держави;

5) *особлива соціальна сутність права*: норми міжнародного права мають загальнодемократичний характер, норми внутрішньодержавного права завжди збігаються з сутністю держави правотворця (соціалістичні, буржуазні тощо);

6) *особливий характер побудови системи права*: міжнародне право – координаційна система права; внутрішньодержавні системи – субординаційні;

7) *особливі джерела права*: в міжнародному праві – міжнародний договір, міжнародний звичай, рішення міжнародних, міждержавних організацій і деякі інші; у внутрішньодержавному праві – закони та підзаконні акти;

8) *особливий порядок застосування примусу для дотримання норм міжнародного права*: у міжнародному праві примус здійснюється самими суб'єктами права на індивідуальній чи колективній основі, на основі діючих принципів і норм у межах, зазначених чинними міжнародними договорами і звичаями; у внутрішньодержавному праві примус здійснюється тільки державними органами в межах повноважень, окреслених національним правом.

Важливою характерною рисою міжнародного права є те, що воно виступає як окрема, відособлена правова система зі своїми галузями й інститутами. Таким чином, воно не є галуззю внутрішньодержавного права і не входить до його правової системи. Питання про

співвідношення міжнародного і внутрішньодержавного (національного) права є одним із центральних у теорії міжнародного права.

Кожній державі притаманний свій доктринальний підхід до сутності міжнародного права. Не є винятком щодо цього й Україна.

Конституція України, прийнята Верховною Радою України від імені українського народу 28 червня 1996 р., закріплює ставлення держави до міжнародного права, чинного в системі міжнародних відносин. У ст. 18 Конституції зазначається, що "зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права".

Міжнародне публічне право має такі характерні особливості:

а) міжнародне публічне право чинне в системі міжнародних (міждержавних) відносин;

б) міжнародне публічне право – це самостійна правова система, норми якої ґрунтуються на звичаєвому праві, а також створюються шляхом узгодження позицій суб'єктів міжнародного права у процесі нормотворення та завершального його підписання суб'єктами міжнародного права відповідних міжнародних угод;

в) міжнародні угоди реалізуються як у міждержавному спілкуванні, так і після їх ратифікації у внутрішньодержавній сфері, тобто беруть участь і в правозастосовному процесі.

Тобто міжнародне право, як правова система міжнародного співтовариства, не існує ізольовано, вона взаємодіє з національними правовими системами.

Враховуючи викладене вище, можна сформулювати поняття "**міжнародне публічне право**" як систему договірних і звичаєвих норм, які регулюють взаємовідносини між державами та іншими суб'єктами міжнародного права, визначають взаємні права та обов'язки, виражають їхню узгоджену волю і спрямовані на врегулювання міжнародних відносин з метою розвитку міжнародного співробітництва та забезпечення міжнародного миру і безпеки.

З а п и т а н н я д л я с а м о п е р е в і р к и

1. Поняття міжнародного права, предмет і об'єкт правового регулювання.
2. Характерні риси міжнародно-правової системи порівняно з внутрішньодержавною системою права.
3. Взаємовплив міжнародного та внутрішньодержавного права.

Тема 2. ДЖЕРЕЛА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Порівняно з внутрішнім правом у міжнародному спостерігається відсутність класичної законодавчої, судової та виконавчої влади. Тут немає єдиного органу, який уповноважений створювати правові норми, котрі були б обов'язковими для всіх суб'єктів міжнародного права, а також відповідної системи судів, наділених юрисдикційними повноваженнями щодо вказаних суб'єктів без чітко вираженої на те їхньої згоди. А тому виникають питання: де необхідно шукати правові норми і як можна стверджувати, що відповідна пропозиція може бути визнана як міжнародно-правова норма? Зазначена проблема ще більше ускладнюється специфічною природою міжнародних відносин та існуючою колізією суверенітету держав. Однак міжнародне право є реальним фактом, із якого можна визначити норми і проаналізувати їх.

Норми міжнародного права існують у певній формі, вони зафіксовані у вигляді відповідного правового "джерела".

Термін "джерела права" в юридичній літературі вживають у багатьох значеннях: як певну сукупність об'єктивно існуючих умов (обставин), що породжують право; як правові форми, в котрих закріплюються правила поведінки; як літературні джерела, що містять необхідні відомості про право та ін.

Слід зазначити, що офіційний характер джерела міжнародного права можуть набувати, здебільшого, у двох випадках: 1) через правотворчість, коли суб'єкти міжнародного права схвалюють договори, котрі вміщують норми права або рекомендації міжурядових організацій "opinio juris"; 2) через санкціонування, коли суб'єкти міжнародного права схвалюють звичаєві норми, надають їм юридичної сили.

Загальноновизнано, що найбільш авторитетно джерела міжнародного права окреслено у ст. 38 (1) Статуту Міжнародного суду ООН, якими суд керується при вирішенні спорів, що передаються йому для розгляду.

До таких джерел відносять:

1) міжнародні конвенції – як загальні, так і спеціальні, що встановлюють правила, визнані державами, які є сторонами спору;

2) міжнародний звичай як доказ загальної практики, визнаної за правову норму;

3) загальні принципи права, визнані цивілізованими націями;

4) із застереженнями, зазначеними у ст. 59, судові рішення та доктрини найбільш кваліфікованих фахівців із міжнародного публічного права різних націй як допоміжний засіб для визначення правових норм.

Положення цієї норми зазвичай сприймається як таке, що встановлює перелік джерел міжнародного права, який, однак, не є загальнообов'язковим: з огляду на специфіку міжнародного права й процесу створення його норм, немає визнаного всіма суб'єктами міжнародного права будь-якого правового акта, яким би встановлювався перелік цих джерел та їх визначення. Його можна вважати відправною точкою при розгляді питання щодо джерел міжнародного права.

До цього переліку варто додати обов'язкові нормативні резолюції міжнародних організацій як суб'єктів сучасного міжнародного права, що також є джерелами міжнародного права, хоч вони і мають обмежене застосування.

Отже, **джерелами міжнародного права** є такі форми, в яких закріплюються права та обов'язки суб'єктів міжнародного права.

Слід розрізняти звичай і звичаєве право, тому що лише такий звичай є основою звичаєвого права, який відповідає правовому почуттю і правосвідомості. Утворення міжнародного звичаєвого права може відбуватися так, що у практиці держав застосовується правовий принцип, який не дістав відображення у позитивному праві, або так, що й до існуючого звичаю додається ще й правова переконаність. При цьому утворення загальної звичаєвої норми не означає, що вона застосовувалася усіма державами. Водночас загальне звичаєве право не може виникнути як противага або суперечність правовим переконанням якогось цивілізованого народу в сучасній міжнародній системі.

Усвідомлення наявності юридичного зобов'язання, на відміну від мотивів увічливості, справедливості й моралі, англійський юрист Я. Броунлі розглядає як досить реальний чинник, що дає змогу в практиці держав визнати відмінність між зобов'язанням і звичаєвою практикою.

На відміну від концепцій класичного міжнародного права, за доктриною якого загальне міжнародне право ототожнювалося виключно зі звичаєвим правом, вважається, що в розвитку сучасного міжнародного права важливу роль відіграє міжнародний договір. У другій половині ХХ ст. саме договірному способу творення норм міжнародного права віддають перевагу практично всі суб'єкти міжнародного права.

У ст. 53 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. підкреслюється, що "імперативна норма загального міжнародного права є нормою, що приймається і визнається міжнародним співтовариством держав у цілому як норма, відхилення від якої неприпустиме". Саме категорія "загальне міжнародне право" підкреслює єдність міжнародного права, що складається як із звичаєвих, так і з договірних міжнародно-правових норм.

Прикладами міжнародних угод (договорів) є декларації, протоколи, конвенції, пакти, трактати і т.д. Хоч, як відомо, у ст. 38 Статуту Міжнародного суду згадуються лише міжнародні конвенції – як загальні, так і спеціальні.

Аналізуючи сучасні теоретичні концепції міжнародного права, **джерелами міжнародного права** (у юридичному значенні) можна визначити – форми, в яких існують норми міжнародного права, створені суб'єктами міжнародного права в результаті узгодження їхніх позицій. Отже, створення норм міжнародного права — це процес, а джерела міжнародного права – це кінцевий результат цього процесу.

Джерела міжнародного права можуть бути матеріальними і нематеріальними. Матеріальне джерело – це, як правило, правовий акт міжнародного характеру, що врегульовує відносини між суб'єктами міжнародного права. Такі акти створюються державами або за допомогою міжнародних організацій. До них відносять декларації, конвенції, протоколи та ін. Нематеріальним джерелом міжнародного права може бути звичай.

Джерела міжнародного права можуть бути кодифікованими і некодифікованими. Вони можуть регулювати окремі інститути міжнародного права або не бути предметно обмеженими.

Розрізняють універсальні та локальні джерела міжнародного права.

Внутрішньодержавні закони не можна розглядати як джерела міжнародного права, оскільки вони виражають інтереси окремої держави, приймаються і діють у межах її внутрішньої компетенції. Однак їхній зміст має важливе значення для забезпечення виконання норм міжнародного права.

Так, за статтею 9 Конституції "чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України".

З а п и т а н н я   д л я   с а м о п е р е в і р к и

1. Поняття джерел міжнародного права, їх види відповідно до Статуту Міжнародного Суду ООН.
2. Пріоритет джерел міжнародного права.
3. Вирішення питання пріоритету норм міжнародного чи внутрішньодержавного права відповідно до законодавства України.

Тема 3. МІЖНАРОДНИЙ ДОГОВІР – ГОЛОВНЕ ДЖЕРЕЛО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

До основних джерел міжнародного права відносять міжнародний договір і звичай, що, завдяки їхньої значущості, поширеності й інтенсивного застосування, виступають і як універсальні джерела міжнародного права.

Відповідно до статті 1 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року, договір розуміється як міжнародна угода, укладена між державами в писемній формі та урегульована міжнародним правом, незалежно від того, чи міститься така угода в одному документі, у двох або декількох пов'язаних між собою документах, а також незалежно від їх конкретного найменування.

В цей час міжнародні договори посідають основне місце в системі джерела міжнародного права через такі причини: процес створення договірної норми в хронологічному плані коротше процесу створення звичаєвих норм. Крім того, воля суб'єктів міжнародного права при створенні договірної норми має більш виражений характер; процедура укладання, виконання і денонсації договорів детально розроблена і закріплена в кодифікованих міжнародно-правових актах (Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 року і Віденська конвенція про право договорів між державами і міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями 1986 року); договірна форма надає більше можливостей для узгодження воель суб'єктів, ніж яка-небудь інша.

На протипагу процесу творення права за допомогою звичаю, договори (або інші міжнародні конвенції) є результатом сучасного і свідомого методу нормотворення.

Договори мають різні назви, починаючи з конвенції, пактів, актів, хартій аж до статутів і декларацій, та власне угоди. Усі ці назви виражають письмову домовленість, згідно з якою держави на правовій основі беруть на себе відповідні зобов'язання з певного кола питань окреслених відносин.

Договори можуть класифікуватися на "правотворчі", які повинні мати загальне застосування, а також "договори-контракти", котрі стосуються винятково невеликої групи держав або навіть лише двох держав. Такий поділ має на меті визначити загальний або локальний характер цієї угоди, а також рівень відносин, що виникають з неї.

Договір вказує на виразну згоду та свідому форму застосування законодавства відповідної держави. Упродовж ХХ ст. кількість укладених міжнародних договорів значно зросла, підтвердженням чого є зростаюча кількість томів зібрання договорів ООН. У міжнародних відносинах вони відіграють істотну роль.

Поряд із розширенням урядового контролю, а також зростаючим впливом технологічного та комунікаційного прогресу на міжнародній арені з'являються проблеми, котрі вимагають відповідної форми міждержавного врегулювання.

Міжнародно-правові договори виступають одним із видів домовленостей, за допомогою яких держави висловлюють своє

ставлення до окремих проблем міжнародного права, або виражають нові норми, котрими вони будуть керуватися у своїх діях на міжнародній арені. Такого роду договори в кінцевому підсумку вимагають належної кількості держав, через що відбувається зростання їхньої значущості, а інколи можуть вміщувати норми, обов'язкові для всіх держав. Вони є нормативними домовленостями, що окреслюють принципи розвитку, яких необхідно дотримуватися. Прикладом таких договорів може бути Договір про Антарктику 1959 р. або Конвенція про запобігання злочину геноциду і покарання за нього 1948 р. Існує також багато договорів, які, підтверджуючи чинні правові норми, кодифікують звичаєві норми: наприклад, Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1961 р., Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 р.

Сторони, які не підписали і не ратифікували конкретного договору, не зобов'язані дотримуватись його положень. Це загальний принцип, який наочно проілюстрований у справі про континентальний шельф у Північному морі 38 – ФРН не ратифікувала цю Конвенцію, у зв'язку з цим не була зобов'язана виконувати її положення. Однак, якщо договір віддзеркалює норми звичаєвого права, держава, котра не є його стороною, все одно буде пов'язана його відносинами – не тому, що це договірна норма, а тому, що вона підтверджує звичай міжнародного права. Держави, які не є учасницями цієї угоди, можуть підтвердити факт, що її положення, залежно від характеру домовленостей, кількості її сторін та інших обставин, можуть бути джерелом звичаєвих норм.

Необхідно зазначити, що у випадках створення договірної норми, яка стосується тієї самої сфери, що й норма звичаєвого права, – остання не поглинається договірною нормою, а залишається функціонувати окремо. Такий теоретичний висновок був підтверджений у практиці діяльності Міжнародного суду ООН у справі Нікарагуа проти США.

Кожен міжнародний договір є не лише юридичною угодою, а актом вищих органів держави, який встановлює нові юридичні норми.

Важливою якістю договорів є стабільність їхніх норм, які впродовж тривалого терміну дії забезпечують велику передбачуваність у поведінці учасників, що є надзвичайно важливим для міжнародного правопорядку і має особливе значення для врегулювання життєво важливих для держав проблем. Окрім цього, чітка визначеність договірних норм суттєво полегшує їхнє застосування, а також забезпечує належний контроль за їх виконанням. Особлива державно-правова процедура оформлення згоди на обов'язковість договору у формі ратифікації, підписання та інших

юридичних фактів надає договірним нормам додаткового авторитету у внутрішньодержавній сфері, полегшує їх взаємодію з національним правом.

Таким чином, **міжнародний договір** – це міжнародна угода, укладена між державами у письмовій формі й урегульована міжнародним правом незалежно від того, чи викладена така угода в одному документі, двох чи декількох пов'язаних між собою документах, а також незалежно від її конкретного найменування.

З а п и т а н н я д л я с а м о п е р е в і р к и

1. Місце міжнародного договору у системі джерел міжнародного права та їхні недоліки.
2. Позитивні риси міжнародних договорів як джерел міжнародного права.
3. Особливості регулювання міжнародних відносин міжнародними звичаями.

Тема 4. СУБ'ЄКТИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Кожна правова система наділяє правами і покладає обов'язки лише на певне коло осіб, які є її суб'єктами. Коло цих суб'єктів залежить від багатьох чинників, передусім характеру права (публічне, приватне). Крім того, важливе значення відіграють предмет і метод правового регулювання та інші фактори.

Міжнародне право не є винятком. Воно повинно регулювати відносини між його учасниками. Ця обставина суттєво обмежила коло його суб'єктів до учасників міжнародних відносин. При цьому не всі учасники міжнародних відносин є суб'єктами міжнародного права.

Міжнародна правосуб'єктність – це юридична ознака того чи іншого утворення, яка надає йому статус суб'єкта міжнародного права. Подібну позицію підтримує Б. Шібаєва, яка розуміє міжнародну правосуб'єктність міжнародних організацій як якісну характеристику юридичної природи міжнародної організації, що передбачає здатність мати права і самостійно їх здійснювати. Тобто лише суб'єкт, наділений усіма елементами міжнародної правосуб'єктності, може вважатися суб'єктом міжнародного права.

Міжнародна правосуб'єктність є основною ознакою суб'єкта міжнародного публічного права, що виявляється, як правило, у наявності прав і обов'язків, установлених звичаєвими і договірними нормами міжнародного права.

У різні періоди змінювалися домінуючі критерії міжнародної правосуб'єктності: у минулому вважалося, що одним з важливих елементів є можливість оголошення і ведення війни проти іншого суб'єкта міжнародного права. Тепер – це здатність мати права і обов'язки, здатність їх здійснювати, реальним відбиттям чого є можливість брати участь у міжнародних договорах на рівних правах з іншими державами.

Міжнародна правосуб'єктність включає такі елементи:

- 1) міжнародна правоздатність;
- 2) міжнародна дієздатність;
- 3) міжнародна деліктоздатність;
- 4) участь у міжнародній нормотворчості.

Міжнародна правоздатність – це здатність суб'єкта міжнародного права мати суб'єктивні права і нести юридичні обов'язки. Такою здатністю володіють держави з моменту їх створення; нації, що борються за незалежність, – з моменту їх визнання; міжнародні міждержавні організації – з моменту вступу документу в силу про їх заснування; фізичні особи.

До поняття міжнародної дієздатності входить самостійне здійснення суб'єктами міжнародного права своїх прав і обов'язків. Міжнародна деліктоздатність суб'єктів міжнародного права означає їхню здатність нести юридичну відповідальність за скоєні правопорушення.

Суб'єкти міжнародного права мають загальну, галузеву і спеціальну правосуб'єктність.

Загальна правосуб'єктність – це здатність певних осіб *ipso facto* (за фактом свого існування) виступати як суб'єкти міжнародного права. Нею володіють тільки суверенні держави і нації, що борються за незалежність.

Галузева правосуб'єктність – це здатність суб'єктів міжнародного права виступати в якості учасників у певній сфері міждержавних відносин (наприклад, міжнародні міждержавні організації).

Спеціальна правосуб'єктність – це здатність осіб бути учасниками тільки певного кола відносин у рамках окремої галузі міжнародного права. Нею володіють фізичні особи і міжнародні неурядові організації.

Право міжнародної правосуб'єктності охоплює також такі інститути, як визнання і правонаступництво.

Отже, можна зробити висновок, що поняття «міжнародна правосуб'єктність» означає здатність бути суб'єктом міжнародного права. Її обсяг у різних видів суб'єктів істотно відрізняється.

Виділимо деякі міжнародно-правові документи, що визначають правосуб'єктність: наприклад, Акт про визнання і гарантії постійного нейтралітету Швейцарії й недоторканності її території 1815 р. У ньому, зокрема, зазначається, що держави, які його підписали (Австрія, Франція, Великобританія, Росія, Португалія, Прусія), "урочисто визнають постійний нейтралітет Швейцарії і ручаються за цілісність і недоторканність її володінь у нових межах, що зазначені актом Віденського конгресу".

Суб'єкти міжнародного права – це учасники міжнародних правовідносин, яким притаманні елементи міжнародної правосуб'єктності, а саме: вони здатні володіти та безпосередньо здійснювати міжнародні права й обов'язки, створювати норми міжнародного права та нести відповідальність за їхнє порушення.

Спроможність брати участь у відносинах, що регулюються міжнародно-правовими нормами, є передумовою, але не головною рисою суб'єкта. Основна властивість суб'єкта — юридична здатність до самостійних міжнародних дій, включаючи створення погоджених міжнародно-правових норм, до незалежного здійснення прав та обов'язків, установлених цими нормами.

Загальновизнаними суб'єктами сучасного міжнародного права є:

- держави;
- народи (нації), що борються за незалежність;
- міжнародні (міжурядові) організації;
- державоподібні утворення;
- юридичні та фізичні особи.

Усі суб'єкти міжнародного права можна поділити на види. У літературі найчастіше наводять класифікацію за способом створення суб'єктів. За цим критерієм їх поділяють на первинні та вторинні (похідні). Більшість науковців вважають, що держави та народи (нації), що борються за незалежність, є первинними суб'єктами, оскільки їх ніхто не створював. Вони виникли у результаті історичного розвитку суспільних відносин. Вторинні суб'єкти створюють внаслідок діяльності первинних суб'єктів, найчастіше держав. До вторинних суб'єктів відносять міжнародні організації та державоподібні утворення. Їх створенню найчастіше передуює прийняття міжнародно-правового акта, як правило, договору.

Цю класифікацію фактично повторює інша, критерієм якої виступає наявність у суб'єкта суверенітету. Більшість науковців вважають, що суверенітет притаманний виключно державі. До несуверенних суб'єктів варто відносити міжнародні організації та державоподібні утворення. Іноді серед науковців трапляються такі, які підтримують твердження, що суверенітетом володіють також народи (нації), котрі борються за незалежність.

Серед інших класифікацій можна виокремити: за масштабом діяльності – універсальні, регіональні та субрегіональні; за типом правосуб'єктності – суб'єкти з універсальною та суб'єкти зі спеціальною правосуб'єктністю.

Держави – основні суб'єкти міжнародного права

Держави є єдиними суверенними суб'єктами міжнародного права, оскільки міжнародна правосуб'єктність властива їм завдяки факту їх існування.

Держави відіграють основну роль на міжнародній арені не тільки через те, що вони мають територію, населення, апарат влади і управління (публічна влада), але і тому, що мають суверенітет, який робить їх юридично рівними між собою при взаємовідносинах на міжнародній арені.

Державний суверенітет означає повну самостійність і незалежність держави при розв'язанні питань внутрішнього і зовнішнього життя. До елементів суверенітету держави належить:

а) територіальна цілісність, яка означає, що ніхто не вправі змінити територію держави без згоди на те її вищих органів державної влади або її народу;

б) територіальне верховенство, яке означає, що на території держави діють закони тільки тієї держави;

в) нероздільність державної влади, що включає визнання всіма гілками влади верховенства законодавчої влади, що формує систему органів держави і визначає їхні повноваження;

г) незалежність державної влади як усередині країни від будь-яких фізичних і юридичних осіб, так і зовні, на міжнародній арені від інших держав і міжнародних організацій.

Коли в тій чи іншій країні новий уряд приходить до влади насильницьким, тобто неконституційним шляхом, у міжнародній практиці має місце визнання такого уряду. Таке визнання означає, що старий уряд уже не репрезентує дану країну, і що тільки новий уряд, на думку держав, які визнають його, є єдиним представником даного суб'єкта міжнародного права у міжнародних відносинах. Істотним при визнанні нового уряду, що вирізняє його від визнання держави, є збереження існуючого суб'єкта міжнародного права.

Визнання держав і урядів належать до так званих традиційних видів визнання.

У міжнародній практиці існує також поняття визнання повсталого чи воюючої сторони. Коли народ повстає, прагнучи скинути неугоду йому державну владу з метою створити свою самостійну національну державу чи змінити форму правління, – його може бути визнано як повсталу сторону, якщо справа обмежується повстанням, чи як воюючу, – коли відбувається громадянська війна. Визнання повсталого чи воюючої сторони ще не означає визнання їх повноправними суб'єктами міжнародного права. Визнання дає можливість повстанцям вступати в договірні, разом з тим, торгові відносини з суб'єктами міжнародного права, котрі їх визнають, і отримувати від них будь-яку допомогу.

Форми міжнародно-правового визнання

Розрізняють три форми визнання суб'єктів міжнародного права:

- визнання де-юре;
- визнання де-факто;
- визнання ad hoc.

Зупинимося коротко на кожному з видів.

Визнання ad hoc – це визнання в певній ситуації, у конкретній справі; існує, коли держави вступають в офіційний контакт одна з іншою вимушено, для вирішення якихось конкретних питань. Воно нерідко супроводжується заявою про те, що держава, вступаючи в ті чи інші відносини з новою державою, усе-таки її не визнає. Іноді метою такого визнання може бути укладання міжнародних договорів.

Визнання де-факто – фактичне визнання, при якому держави вступають між собою у різні зв'язки, але юридично одне одного при цьому не визнають. Визнання де-факто має вичікувальний характер і згодом воно або припиняється зі зникненням об'єкта визнання або переходить у повне визнання. У сучасних умовах застосовується рідко.

Визнання де-юре – це повне визнання, що являє собою офіційне визнання, яке фіксує факт вступу в міжнародне співтовариство нового повноправного суб'єкта міжнародного права, тобто встановлення з ним у всій повноті дипломатичних, економічних, торгових, культурних й інших відносин. Визнання де-юре може виражатися у формі декларації, угоди, обміну нотами. Установлення дипломатичних відносин завжди є доказом повного визнання (визнання де-юре). Консульські відносини можуть підтримуватися і при визнанні де-факто.

Усі три форми визнання застосовуються при визнанні держав. Щодо визнання урядів, то тут останнім часом прослідковується практика визнання тільки де-юре.

Суб'єктами міжнародного права виступають держави, різні за своїм устроєм: унітарні й складні.

Основні права й обов'язки держав як суб'єктів міжнародного права перебувають у нерозривній єдності й виходять із найважливіших принципів сучасного міжнародного права. Серед найважливіших прав виділяють право на самовизначення; право на політичну й економічну незалежність; право на недоторканність своєї території і вільне використання в національних інтересах своїх природних багатств і ресурсів; право на рівність з іншими суб'єктами міжнародного права та

ін. Їм відповідають обов'язки: проявляти терпимість і жити у мирі одна з одною; поважати статус, системи і форми правління, обрані іншими народами, відмова від нав'язування будь-якому народові певної форми організації чи управління тощо.

Сьогодні до складних держав належать федерації, тобто державні утворення, до яких можуть входити республіки або штати, землі, кантони та інші за найменуванням одиниці, які мають певну самостійність. Це виражається у наявності власних законодавчих, виконавчих і судових органів влади суб'єктів федерації, які мають компетенцію в межах, визначених федеральною конституцією. Крім того, на території федерації діє система органів із загально-федеральною компетенцією.

Для більшості федерацій характерне аналогічне правове положення суб'єктів федеративних держав. Вони можуть укладати міжнародні угоди з певного кола питань з відома самої федерації (Австралія, Австрія, Канада, Росія та ін.), при цьому суб'єктом міжнародного права визнається федерація в цілому.

Іншою формою об'єднання держав є конфедерація, тобто союз суверенних держав, що об'єднуються для досягнення певної мети, зафіксованої в угоді про створення конфедерації. Як правило, конфедерації – це нестійкі утворення, які з часом або трансформуються у федерації, або розпадаються на самостійні держави. На певному етапі свого розвитку конфедераціями були Німеччина, США, Швейцарія. Суб'єктами міжнародного права виступають як суверенні держави – члени конфедерації, так і конфедерації в цілому, якщо останнє закріплене в засновницькій угоді. Цікава в цьому плані еволюція такого феномену, як Європейський Союз. Є думка, що сьогодні це скоріше конфедерація держав, ніж міжнародна міжурядова організація, як це було на початку процесу європейської інтеграції.

Міжнародні організації як суб'єкти міжнародного права

Роль і значення міжнародних міжурядових організацій у справі підтримки миру і безпеки, захисту прав і свобод людини, розвитку плідного співробітництва між державами неухильно зростають. У доктрині міжнародного права такі організації загальноновизнано вважаються суб'єктами міжнародного права. Таке положення характерне і для самого міжнародного права, що підтверджується Віденською конвенцією про представництво держав у їх відносинах з організаціями універсального характеру 1975 р. (п. 4 ст. 2) і Віденською конвенцією про

право договорів між державами і міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями 1986 р. (ст. 3). Статус міжнародних організацій як суб'єктів міжнародного права підтверджений також у Консультативному висновку Міжнародного Суду ООН від 11 квітня 1949 р. "Про відшкодування збитку, понесеного на службі ООН", що відобразилося і в подальшій практиці Суду.

Міжнародні організації створюються первинними суб'єктами міжнародного права на основі угоди між ними, тому належать до групи вторинних (похідних) суб'єктів міжнародного права. Такі угоди є засновницькими актами міжнародних організацій. У цих актах визначаються мета і завдання організації, її організаційно-структурний порядок і регулюються відносини організації з державами-членами.

На відміну від держав, міжнародні організації є специфічним суб'єктом міжнародного права. Так, вони не володіють суверенітетом і своєю територією. Вступати у міжнародно-правові відносини така організація може лише у межах своєї компетенції, визначеної в її засновницькому документі – статуті (договорі, угоді). Відповідно до засновницьких актів міжнародних організацій держави-члени можуть мати свої представництва при них, а представництво організацій у зазначених державах – явище відносно рідкісне. Спеціальна правоздатність міжнародних організацій полягає також у тому, що вони не можуть бути стороною у спорі, який розглядається Міжнародним Судом ООН. Відомо, що такою стороною може бути тільки держава.

За волевиявленням держав-членів міжнародна організація може припинити існування як суб'єкт міжнародного права. Наприклад, Раду економічної взаємодопомоги (РЕВ) у 1991 р. було розформовано, і вона втратила міжнародну правосуб'єктність. У таких випадках можливі питання про правонаступництво щодо майна, фондів, деяких функцій. Проте такий інститут стосовно міжнародних організацій практично не розроблений.

Усі ці факти свідчать про те, що спеціальна правоздатність міжнародних організацій відрізняється від універсальної правоздатності головних суб'єктів міжнародного права – держав.

Міжнародна правосуб'єктність інших учасників міжнародних відносин

Державоподібне утворення – це особлива історично сформована політико-релігійна або політико-територіальна одиниця (Ватикан, Мальтійський орден).

Міжнародна правосуб'єктність державоподібних утворень, до яких належать так звані вільні міста і території (Краків — до 1846 р.; "вільна держава Данциг" – 1920–1939 рр.; "вільна територія Трієст"); а також такі специфічні утворення, як Ватикан і Мальтійський Орден, обумовлюється міжнародними договорами. Державоподібні утворення мають певну подібність з державами, проте не володіють у повному обсязі притаманними державам ознаками.

Їх часто називають квазі-суб'єктами міжнародного права. Наприклад, статус Ватикана – резиденції глави католицької церкви (Папи Римського) в особливому районі Рима – у цей час визначений угодою 1984 р. між Італією і "Святим престолом" (так Ватикан іменується в міжнародних актах).

Такі учасники міжнародних відносин мають право укладати міжнародні договори з іншими суб'єктами міжнародного права, відкривати дипломатичні та інші представництва, брати участь у роботі міжнародних організацій тощо.

Концепція міжнародної правосуб'єктності **народів (націй), що борються за незалежність**, сформувалася під впливом практики ООН. І хоча народи та нації, що борються за незалежність, є первинними суб'єктами міжнародного права, їх міжнародна правосуб'єктність до цього часу оспорується деякими авторами. Крім того, ні доктрина, ні практика не виробили чітких критеріїв, за яких потрібно визнавати певну націю і народ, що борються за незалежність, суб'єктами міжнародного права. Найчастіше рішення про надання такого статусу обґрунтовують політичними, а не юридичними критеріями.

Міжнародною правосуб'єктністю володіють не всі народи та нації, а лише ті, що борються за створення власної держави. При цьому немає значення характер боротьби, вона може бути як воєнною, так і мирною. Народи і нації, які створили власну державу, на міжнародній арені представлені нею. Таким чином, статус суб'єкта міжнародного права

народу чи нації здійснюється, як виняток, на час, поки вони не створили власної держави.

Цікавим є той факт, що у доктрині й у міжнародних документах уживаються різні за значенням терміни "народ" і "нація". Хоча варто зауважити, що у більшості відомих в історії випадків статус суб'єкта міжнародного права визнавався не стільки за народом чи нацією, що боролися за незалежність, скільки за національно-визвольними рухами, які були втіленням цієї боротьби. Крім того, і "народ", і "нація" є поняттями достатньо розмитими, натомість як національно-визвольні рухи набагато краще організовані та структуровані.

Фізичні особи. Основними аргументами, які засвідчують наявність у таких осіб міжнародної правосуб'єктності, є такі:

– здатність фізичної особи володіти правами і виконувати обов'язки, що безпосередньо виникають із норм міжнародного права. Так, значну кількість міжнародних актів у сфері прав людини адресовано безпосередньо фізичним особам. До таких, зокрема, можна віднести Пакт про громадянські та політичні права 1966 р., Пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р., Конвенцію про захист основних прав і свобод людини 1950 р. та інші, на які можна безпосередньо посилатися як у національних, так і у міжнародних органах;

– можливість брати участь у міжнародних правовідносинах; фізична особа, зокрема, стає безпосереднім учасником міжнародних відносин у випадку, коли звертається у міжнародні органи, наприклад, Європейський суд прав людини. Схожа ситуація виникає у випадку звернення особи в порядку, передбаченому Резолюцією 1503, тощо;

– здатність фізичної особи нести відповідальність, що виникає безпосередньо із норм міжнародного права. Упродовж двох останніх десятиліть почастишали випадки притягнення особи до кримінальної відповідальності за порушення норм міжнародного права. При цьому варто зазначити, що така відповідальність не опосередковується застосуванням національного законодавства, а виникає безпосередньо із норм міжнародного права, і, як правило, її застосовують органи міжнародної юстиції.

Юридичні особи. Перш ніж перейти до безпосереднього аналізу питання про міжнародну правосуб'єктність юридичних осіб, необхідно зауважити, що їх можна розділити на декілька видів, зокрема:

національні юридичні особи і ТНК. Іноді до них також відносять міжнародні неурядові організації. І якщо між першими двома видами нині немає якоїсь принципової відмінності, то правовий статус, а отже, й обсяг міжнародної правосуб'єктності міжнародних неурядових організацій має свої особливості.

Більшість авторів справедливо зазначають, що при вирішенні питання про міжнародну правосуб'єктність національних юридичних осіб і ТНК слід виходити із тих самих міркувань, що й стосовно фізичних осіб. Як відомо, міжнародні акти надають права не лише фізичним особам. Деякі з них адресовані також і юридичним особам. Вони можуть брати безпосередню участь у міжнародних правовідносинах, нести відповідальність за порушення норм міжнародного права тощо.

Отже, варто зазначити, що тепер фізичні та юридичні особи володіють окремими елементами міжнародної правосуб'єктності, проте її обсяг занадто малий для того, щоб їх можна було вважати повноцінними суб'єктами міжнародного права.

З а п и т а н н я д л я с а м о п е р е в і р к и

1. Поняття і види суб'єктів міжнародного права. Зміст міжнародної правосуб'єктності.
2. Права держав як суб'єктів міжнародного права.
3. Обов'язки держав як суб'єктів міжнародного права.
4. Правосуб'єктність націй і народів, що борються за свою незалежність.
5. Правосуб'єктність міжнародних організацій.
6. Правосуб'єктність державоподібних утворень.
7. Правосуб'єктність фізичних осіб.

Тема 5. ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Сучасні міжнародні відносини характеризуються постійним розширенням сфер взаємодії держав, тому всі нові відносини стають предметом міжнародно-правового регулювання. Однією з таких порівняно нових організаційно-правових форм міждержавного співробітництва є міжнародні організації. Це одна з основних інституційних форм співробітництва держав, що виступають як основні організатори міждержавного спілкування.

Міжнародна організація — це об'єднання держав відповідно до міжнародного права і на основі міжнародного договору для здійснення

співробітництва в політичній, економічній, культурній, науково-технічній, правовій та інших галузях, що має необхідну для цього систему органів, права й обов'язки, похідні від прав і обов'язків держав, і автономну волю, обсяг якої визначається волею держав-членів.

Ознаками міжнародної організації є: 1) договірна основа, що відповідає основним принципам міжнародного права; 2) наявність певних цілей; 3) система органів, необхідних для досягнення цілей організації; 4) міжнародна правосуб'єктність.

Класифікувати міжнародні організації можна за різними критеріями. За колом членів виокремлюють універсальні (загальні) і регіональні міжнародні організації. Універсальні організації розраховані на участь усіх держав, однак у зв'язку з певними обставинами у таких організаціях деякі держави участі не беруть. До цього виду належать ООН і організації, що входять до її системи, – Міжнародна морська організація (ІМО), Міжнародна організація праці (МОП), Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР), Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку (ЮНІДО) та ін.

Регіональні організації, як правило, відкриті тільки для держав певного регіону, наприклад, Рада Європи, Ліга арабських держав, Організація американських держав, Африканський Союз, Асоціація держав Південно-Східної Азії. Крім того, є міжнародні організації обмеженого складу, прийняття до яких здійснюється за особливими критеріями. Приміром, членом Організації країн-експортерів нафти (ОПЕК) може бути держава, основу економіки якої становлять видобуток і експорт нафти. Учасником Генеральної угоди про тарифи і торгівлю Світової організації торгівлі (ГАТТ/СОТ) може стати держава, що дотримується певних принципів у торговельній політиці: найбільшого сприяння, невикористання кількісних обмежень на імпорт, вирішення спірних питань шляхом консультацій і т. ін.

За сферою діяльності міжнародні організації можна поділити на політичні (Ліга Націй, ООН, ОБСЄ), військово-політичні (НАТО, ЗЄС, АНЗЮС), економічні (МВФ, МБРР, ЮНІДО), соціального характеру (МОП, ВООЗ), культурно-гуманітарні (ЮНЕСКО, ВОЮ).

Міжнародні міжурядові організації створюються для об'єднання зусиль держав у досягненні певних цілей, і зазвичай такі організації не мають владних повноважень щодо держав-членів, тобто не мають наддержавного характеру. Разом з тим держави-члени міжнародної організації можуть надати наднаціональний, наддержавний характер

діяльності такої організації у певних сферах. Європейський Союз (ЄС) має найбільше сфер діяльності, у яких рішення цієї організації мають наднаціональний характер. Хоча говорити про ЄС як наднаціональну структуру загалом передчасно, оскільки в цьому випадку йшлося б уже про федеративну державу, а не про міжнародну організацію.

З а п и т а н н я   д л я   с а м о п е р е в і р к и

1. Поняття і класифікація міжнародних організацій.
2. Правосуб'єктність міжнародних організацій.

МІЖНАРОДНЕ ЕКОНОМІЧНЕ ПРАВО

Тема 1. ПОНЯТТЯ І ПРЕДМЕТ МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРАВА

Міжнародне економічне право (далі МЕП) є галуззю міжнародного права. Ці сфери мають спільних суб'єктів, тобто це держави та міжнародні організації з певною правосуб'єктністю. Норми МЕП спрямовані на сприяння безперешкодному здійсненню державами їхніх суверенних прав у галузі міжнародних економічних відносин.

Отже, МЕП – це галузь міжнародного права, яка є сукупністю норм і принципів, що регулюють правовідносини між державами та іншими суб'єктами міжнародного права за їх волевиявленням у межах економічного співробітництва.

Предметом МЕП є міжнародні економічні відносини: як дво–, так і багатосторонні. Термін «міжнародні економічні відносини» є узагальнювальним і охоплює торговельні, виробничі, валютні, кредитні, транспортні, інвестиційні та інші господарські зв'язки, що відбуваються на міжнародному рівні. Тобто міжнародні економічні відносини є комерційними за своєю суттю.

Таким чином, міжнародні економічні відносини (далі МЕВ) – це форма зв'язку між державами, між державами та міжнародними організаціями, між міжнародними організаціями з різних аспектів міжнародного економічного життя.

Як навчальна дисципліна МЕП складається із загальної та особливої частин. У загальній частині розглядаються поняття, предмет, суб'єкти, принципи та джерела МЕП (тобто аспекти, що сприяють розумінню галузі в цілому), а в особливій – його підгалузі. До підгалуздей МЕП відносять:

міжнародне торгове право, міжнародне транспортне право, міжнародне валютне право, міжнародне інвестиційне право.

У своєму становленні МЄП проходило певні етапи, що пов'язані з розвитком МЄВ. Позитивний прогрес МЄВ – це досягнення так званого «нового економічного порядку». До середини ХХ ст. держави знали лише один ефективний засіб вирішення зовнішньоекономічних конфліктів на свою користь – застосування військово-політичної сили. Але з часом людство усвідомило, що у вирішенні економічних проблем треба застосовувати свою економічну міць, і саме від економічної сили має залежати світовий порядок. У середині ХХ ст. було проголошено тезу, за якої застосування сили чи погроза силою заборонялися взагалі, й право економічного співробітництва було закріплено в ст. 1 Статуту ООН. Принципові засади нового економічного порядку розроблялися ще під час Другої світової війни, а реалізувалися одразу після неї. Цей порядок мали започаткувати три нових економічних організації: Міжнародний валютний фонд (МВФ), Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) і Міжнародна організація торгівлі (МТО). У 1944 році в м. Бреттон-Вудсі в США проходила міжнародна дипломатична конференція, в якій брали участь 44 держави. Результатом їхніх переговорів стало прийняття установчих документів МВФ і МБРР. З 1947 року ці організації почали офіційно працювати. Але МТО створити не вдалось, хоча розроблення Статуту МТО проводили під егідою Економічної та Соціальної ради ООН (ЕКОСОП). Так, у 1946 році було прийнято резолюцію про скликання Конференції ООН щодо торгівлі та зайнятості, під час якої розроблено проект Статуту МТО (більш відомий як Гаванська Хартія) і проект Генеральної Угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ). Далі, 30 жовтня 1947 р. у Женеві було підписано Заключний акт першої тарифної конференції, що містив текст ГАТТ, яке відоме у межах МЄВ як ГАТТ-47 (далі, ГАТТ-47). Ця Угода була тимчасовою і мала діяти до створення МТО, але у подальшому Статут МТО так і не був ратифікований, а ГАТТ-47 стало єдиною міжнародною торговельною угодою до 1994 року. За нових історичних умов неоліберальну концепцію було розвинуто у документах Генеральної Асамблеї ООН (ГА ООН). Зокрема, на її VI позачерговій сесії 1 травня 1974 р. резолюціями 3201 і 3202 було прийнято Декларацію про встановлення нового економічного порядку та Програму дій з встановлення нового міжнародного економічного порядку.

З а п и т а н н я   д л я   с а м о п е р е в і р к и

1.   Визначити поняття МЕР.
2.   Визначити предмет і систему МЕР.
3.   Виділити етапи становлення МЕР.

Тема 2. СУБ'ЄКТИ МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРАВА

Суб'єктами МЕР є учасники МЕР. Вони – носії міжнародних прав і зобов'язань, які визначають їх правовий статус у межах і на основі МЕР.

Виділяють два види суб'єктів МЕР : первинні (або основні), до них відносять держави; вторинні (або похідні) – це міжнародні організації, правосуб'єктність яких визначається статутом чи угодою.

Окремі елементи міжнародної правосуб'єктності можуть мати так звані державоподібні утворення. До них належить, наприклад, Ватикан.

Деякі фахівці вважають, що до суб'єктів МЕР можна віднести транснаціональні корпорації (далі, ТНК), однак питання щодо їх міжнародної правосуб'єктності є на сьогодні спірним. Проте, враховуючи вплив ТНК на розвиток МЕР між державами та їх економічну міць, недоцільно виключати цей суб'єкт з числа суб'єктів МЕР.

Держава як суб'єкт МЕР має універсальну правоздатність. Держави розробляють норми міжнародного права, встановлюють відповідальність за їх порушення, визначають міжнародний правопорядок і функціонування міжнародних організацій. У загальному міжнародному праві всі держави визнаються суверенними та рівними. Між тим, у МЕР панує інший, груповий підхід: різні групи держав користуються неоднаковим правовим режимом залежно від рівня розвитку чи від своєї соціально-економічної системи. Хоча чітких критеріїв віднесення держав до тієї чи іншої групи не вироблено, загальноновизнаною в МЕР є така класифікація держав: розвинені країни з ринковою економікою; «слаборозвинені», або країни, що розвиваються; країни з «перехідною економікою».

Держава є носієм міжнародних економічних прав і обов'язків. У 1974 році було прийнято Хартію економічних прав і обов'язків держав.

Відповідно до цього документу можна виокремити права та зобов'язання держав як суб'єктів МЕР. Зокрема, держави мають право: вибирати свою економічну систему, форми організації зовнішньоекономічних зв'язків, засоби економічного розвитку, використання ресурсів, здійснення реформ; вільно здійснювати суверенітет над своїми багатствами, природними ресурсами і економічною діяльністю; брати участь у міжнародній торгівлі та інших формах економічного співробітництва, у прийнятті рішень для врегулювання економічних і фінансових проблем, укладати двосторонні та багатосторонні угоди у сфері міжнародного економічного співробітництва, не бути підданими дискримінації; брати участь у субрегіональному, регіональному та міжрегіональному співробітництві з метою економічного розвитку «слаборозвинених» країн, надавати преференції таким країнам, не розповсюджувати їх на розвинені країни. Також держави зобов'язані: співіснувати у мирі незалежно від своїх економічних систем, сприяти міжнародній торгівлі на підставі взаємної вигоди, рівних переваг і взаємного надання режиму найбільшого сприяння (РНС), не застосовувати заходи економічного примусу, що спрямовані на ущемлення суверенних прав або на отримання вигоди; співробітничати у забезпеченні лібералізації світової торгівлі, в усуненні перешкод міжнародній торгівлі; сприяти міжнародному науковому і технічному співробітництву, передачі технологій та ін.

Міжнародні економічні організації як суб'єкт МЕР – це міжнародна установа, яка має в силу установчих документів певний правовий статус.

Міжнародні економічні організації – це вторинні суб'єкти МЕР, вони не мають самостійних економічних інтересів, їх діяльність не спрямовується на пряме одержання прибутків, вони існують для того, щоб забезпечити розвиток економічного співробітництва держав. Міжнародні організації мають постійний або регулярний характер діяльності, вони проводять багатосторонні переговори, відкрите обговорення питань та прийняття рішень (які, як правило, не мають обов'язкової чинності).

Міжнародні організації існують з 1815 р. Первісно процес їх створення відбувався досить неквапливо. Однак після Другої світової війни кількість міжнародних організацій значно зросла й натепер визначенню не піддається. Вважають, що їх існує більше 20 тис.

Класифікувати міжнародні економічні організації можна певним чином: за суб'єктивним складом, як неурядові (Міжнародна торгова

палата – МТП) і міжурядові (міждержавні) (ГАТТ-47, ГАТТ-94), яких нараховується близько 350; за територією діяльності, як універсальні (МВФ, МБРР) і регіональні (Азіатський банк розвитку – АЗБР, Рада Європи – РЄ та ін.); за характером діяльності, як організації загальної компетенції (Організація Безпеки та Співробітництва Європи – ОБСЄ) та спеціальної компетенції (Всесвітня організація інтелектуальної власності – ВОІС); за спеціалізацією діяльності, як загальноекономічні (Організація з економічного співробітництва та розвитку – ОЕСР) і галузеві (Організація країн експортерів нафти – ОПЕК); міжнародні економічні організації, що належать до системи ООН (ЕКОСОР) і не належать до системи ООН (Всесвітня організація торгівлі – ВТО).

ТНК – це акціонерні товариства, діяльність яких не обмежена державними кордонами однієї країни. Наприклад, це фірми, корпорації, компанії, які виконують основну частину своїх операцій за межами країни, де вона зареєстрована, найчастіше – у кількох країнах, де існує мережа відділень, філій, підприємств. ТНК мають багато ознак: це економічно єдина система; це група відокремлених підприємств; діють на території кількох держав; їх діяльність контролюється з єдиного центру; корпорація перебуває поза юрисдикцією окремої держави, якогось об'єднання держав або міжнародної організації. ТНК характеризується невідповідністю економічного змісту та юридичної форми, тобто економічна єдність оформлюється юридичною множинністю. Це пояснюється тим, що ТНК є сукупністю юридичних осіб різної державної належності, а ці особи наділені правосуб'єктністю за законами різних країн, й у зв'язку з цим ТНК не можуть бути об'єктом регулювання права в межах певної окремо взятої країни.

Центром ТНК є материнська компанія, а залежні від неї відділення поділяються на філії, дочірні та спільні підприємства. Філія не вважається окремою юридичною особою. Вона діє на підставі положення, яке затверджує материнська компанія. Дочірнє підприємство є самостійною юридичною особою, яка відокремилася від материнського підприємства. Дочірнє підприємство можна заснувати шляхом передання йому частини материнського майна. Засновник дочірнього підприємства затверджує його статут і зберігає за собою певні управлінсько-контрольні функції. Стосовно дочірнього підприємства може вживатися термін «афілійована компанія», тобто така, що має пакет акцій основної компанії, але його розмір не перевищує контрольного пакету акцій, що належить материнській компанії. Спільним вважається підприємство, у діяльності якого беруть участь фірми чи фізичні особи різних країн.

Організаційно воно оформлюється як єдине підприємство. Спільні підприємства оформлюються з метою об'єднання зусиль щодо налагодження коопераційної діяльності підприємств, розташованих у різних країнах, підвищення ефективності їхнього виробництва, збуту продукції, товарів та послуг.

ТНК поділяють на групи: національні за капіталом, але міжнародні за сферою діяльності; міжнародні як за капіталом, так і за сферою діяльності.

Як зазначалося вище, фахівці у сфері МЄП на мають єдиної точки зору щодо належності ТНК до кола суб'єктів МЄП. Однак ТНК безперечно є активним учасником МЄВ, зокрема, за статистико-фактичними даними економічний потенціал деяких ТНК перевищує економічний потенціал не лише окремих країн, а й регіонів світу.

Міжнародно-правове регулювання діяльності ТНК характеризується відсутністю універсального міжнародно-правового акту, щоб імперативно регламентував участь ТНК у МЄВ. Нормативно-правове забезпечення у цієї сфері складають, зокрема, «Декларація про міжнародні інвестиції та багатонаціональні підприємства» від 21 червня 1976 р., «Кодекс іноземних інвестицій» від 1970 р., «Хартія економічних прав і обов'язків держав» від 12 грудня 1974 р.

Короткі довідки про деякі міжнародні економічні організації

Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ)

Агентство засновано в 1955 р., належить до системи закладів ООН. Агентство уповноважене сприяти і підтримувати вивчення, розвиток і практичне використання атомної енергії в усьому світі в цивільних цілях; сприяти обміну наукової і технічної інформації у сфері мирного використання атомної енергії; вживати заходів безпеки для запобігання використанню ядерних матеріалів у військових цілях тощо. Агентство сприяє мирному використанню атомної енергії в таких сферах, як медицина, промисловість, сільське господарство, енергетика. Відповідно до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1968 р. МАГАТЕ здійснює інспекції ядерних установок у країнах-членах. Гарантії МАГАТЕ поширюються приблизно на 95 % ядерних установок, що розміщені поза межами п'яти країн, які офіційно володіють ядерною зброєю (Великобританія, Китай, Росія, США, Франція). Штаб-квартира МАГАТЕ розташована у Відні. Членами Агентства є понад 130 держав світу.

Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР)

Банк є міждержавною валютно-фінансовою і кредитною організацією, створений у 1944 р. як акціонерне товариство. Надає середньо- і довгострокові кредити державам-членам. Розпочав операції у 1946 р. Нині його членами є близько 180 держав світу. Членами Банку можуть бути держави, які належать до Міжнародного валютного фонду (МВФ). Штаб-квартира МБРР розташована у Вашингтоні. Всесвітній банк проводить гнучку кредитну політику, здійснюючи довгострокове кредитування інвестиційних проектів у приватному секторі колишніх соціалістичних країн і держав, що розвиваються. Банк є спеціалізованою агенцією ООН.

Міжнародний валютний фонд (МВФ)

МВФ – це спеціалізована агенція ООН, створена в 1944 р. для упорядкування валютно-фінансових відносин між країнами, підтримки валютних курсів і надання кредитної допомоги у вирівнюванні платіжних балансів. МВФ діє як акціонерне товариство, капітал його становлять внески держав-членів відповідно до їхніх квот. Цей фонд надає коротко- і середньострокові кредити для покриття дефіциту платіжного балансу та з метою підтримки економічної і структурної перебудови господарського механізму країн-членів. Фінансування виконується на порційній основі. Ці порції називаються траншами. Кредитні операції здійснюються лише з державними органами, й одержання кожного траншу пов'язано з жорстким виконанням державою-позичальницею взятих на себе зобов'язань. Штаб-квартира МВФ розташована у Вашингтоні.

Конференція ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД)

ЮНКТАД – це орган ООН, створений 1964 р. Основні завдання цього органу полягають у розвитку міжнародної торгівлі, рівноправного взаємовигідного співробітництва держав, розробці рекомендацій, що стосуються МЕВ. Конференція застосовує груповий метод діяльності – держави розподіляються на чотири групи за соціально-економічним і географічним принципом. Рішення Конференції набирають форму резолюцій, заяв тощо. Вони мають рекомендаційний характер. До складу ЮНКТАД входить близько 170 держав.

Організація країн –експортерів нафти (ОПЕК)

ОПЕК – це об'єднання основних країн Азії, Африки та Латинської Америки, що видобувають нафту. Їхня частка перевищує третину світового обсягу видобування нафти. Перші заходи у напрямку об'єднання між країнами–експортерами нафти були здійснені Венесуелою, Іраном, Іраком, Кувейтом і Саудівською Аравією в 1949 р.

Вищим органом ОПЕК є конференція, що проводиться двічі на рік. До органів керування належить Рада керівників, Генеральний секретар. Штаб-квартира ОПЕК розташована у Відні.

Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку (ЮНІДО)

ЮНІДО створено в 1966 р. з метою сприяння промислового розвитку та прискорення процесів індустріалізації країн, що розвиваються. Організація покликана також координувати діяльність ООН у сфері промислового розвитку. Головними видами діяльності є оперативна і допоміжна. Оперативна охоплює надання технічної допомоги країнам, що розвиваються, у здійсненні конкретних проектів (надання консультацій, відрядження експертів, забезпечення кадрами тощо). Допоміжна діяльність стосується збирання, узагальнення, публікації інформації, виконання досліджень, організації конференцій тощо з питань промислового розвитку. Членами Організації є понад 160 держав. Штаб-квартира розташована у Відні.

Рада Європи (РЄ)

РЄ – це найбільш представницька міждержавна консультативна організація Європейського континенту, заснована в 1949 р. десятьма західно-європейськими державами з метою сприяння «європейській згуртованості». Поряд з іншими питаннями організація приділяє увагу і соціально-економічному розвитку. Двічі на рік відбуваються засідання на рівні міністрів закордонних справ. При РЄ акредитуються постійні представники. Парламентська асамблея РЄ виконує дорадчі функції. Серед 14 галузевих комітетів Парламентської асамблеї є й економічний. Штаб-квартира розташована у Стразбурзі.

Світова Організація Торгівлі (СОТ)

СОТ є відповідальною за впровадження багатосторонніх договорів, що були укладені під час Уругвайського раунду переговорів у межах ГАТТ. Нині ГАТТ не окрема інституція, частина СОТ. Її діяльність охоплює (на відміну від ГАТТ) торгівлю не тільки товарами, а також послугами. Отже, СОТ регулює міжнародну торгівлю та регламентує торговельну і тарифну політику країн-членів. У полі її зору перебувають принципи та правила міжнародної торгівлі, мито- договірні зобов'язання, стандартизація та сертифікація продукції, ліцензування імпорту, субсидування експорту.

З а п и т а н н я   д л я   с а м о п е р е в і р к и

1. Визначити поняття та види суб'єктів МЄП.
2. Схарактеризувати державу як суб'єкт МЄП.
3. Схарактеризувати міжнародну організацію як суб'єкт МЄП.
4. Особливості ТНК як суб'єкта МЄО.
5. Види та групи ТНК.

Тема 3. СИСТЕМА ДЖЕРЕЛ МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРАВА

Джерела МЄП – це форма фіксації міжнародно-правових норм, що розроблені шляхом узгодження волі певних держав і в яких відтворено правила належної поведінки суб'єктів МЄВ у процесі здійснення цих відносин.

Залежно від кількісного складу суб'єктів, що брали участь у процесі узгодження цієї колективної волі, міжнародні норми можна поділити на багатосторонні та двосторонні. Залежно від території впливу, норми поділяють на універсальні, що стосуються всієї міжнародної спільноти, та регіональні, дія яких поширюється на певний регіон. Також, залежно від критерію обов'язковості дотримання міжнародних норм, їх поділяють на норми імперативного характеру або норми жорсткого права (*hard law*) і рекомендаційні – так зване м'яке право (*soft law*).

Усі джерела МЄП, з урахуванням їх класифікації, означеної вище, має сенс позиціонувати як загальні джерела (тобто ті, що є спільними для загального міжнародного права в цілому та МЄП) і спеціальні джерела (тобто ті, що є специфічними для МЄП).

У ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН зазначені такі основні джерела міжнародного права в сучасному публічному праві: міжнародний договір, міжнародно-правовий звичай, визнані всіма націями принципи права, міжнародні судові рішення та доктринальні праці найавторитетніших фахівців з міжнародного права різних націй.

Отже, до кола загальних джерел МЄП прийнято відносити: загальні принципи міжнародного права; міжнародний звичай, міжнародні договори; рішення міжурядових міжнародних організацій або конференцій. До спеціальних джерел прийнято відносити спеціальні (галузеві) принципи МЄП, односторонні акти держав, неформальні домовленості держав, типові договори.

Принципи МЄП – є в межах МЄВ як основними принципovими положеннями, так і важливими джерелами. До загальних джерел МЄП відносять відповідно загальні принципи, які водночас є принципами міжнародного публічного права. Ці принципи є когентними (тобто неписаними нормами, але обов'язковими для виконання усіма суб'єктами міжнародних відносин, у тому числі МЄВ, вони мають назву – *jus cogtnts*). До спеціальних джерел МЄП належать спеціальні принципи. Вони, на відміну від загальних когентних принципів, є конвенційними (тобто такими, що закріплюються (письмово фіксуються) у міжнародних економічних договорах (угодах) і є обов'язковими (облігаторними) для виконання як умова договору (угоди)).

Міжнародний договір (угода) є основним джерелом МЄП, він може мати різні номінали – конвенція, хартія, білль. Норми міжнародного договору (конвенційні норми) – це норми жорсткого права (*hard law*), що є обов'язковими для виконання державами-учасницями певного договору в межах МЄВ. Особливість договірної норми полягає в її письмовій формі, точності та конкретності правового регулювання, стабільності змісту. Міжнародні економічні договори – це добровільно укладені між державами угоди економічного характеру, в яких закріплені норми та принципи, що регулюють МЄВ. Правове забезпечення міжнародних договорів складає, зокрема, «Віденська конвенція про право міжнародних договорів» від 1969 р. Об'єктом регулювання договору є певні економічні відносини. Як правило, об'єкт отримує відображення у назві певного договору. Суб'єктами міжнародного економічного можуть бути тільки суб'єкти МЄВ.

Мета договору – це той результат, якого намагаються досягти сторони договору. Мета викладається або в преамбулі договору, або у статтях. Структуру договору складають: преамбула (вступ), основна частина (статті, параграфи); заключна частина, де визначаються умови набуття договором юридичної сили, а також підстави припинення дії договору.

Мова багатостороннього договору – це робоча мова ООН (англійська) або офіційна мова ООН (англійська, іспанська, російська, китайська, арабська). Двохсторонній договір оформляють на мові обох сторін. Укладання міжнародних договорів здійснюється у декілька етапів: договірні ініціатива, з наданням проекту тексту договору; прийняття договору, що відбувається, як правило, на міжнародних конференціях; перевірка аутентичності договору (тобто однаковості тексту всіх екземплярів договору) та парафування (тобто підписання кожної сторінки

договору); офіційне підписання договору; ратифікація договору; обмін ратифікаційними грамотами. У випадку укладання багатостороннього договору він передається у депозитарій для зберігання. Міжнародний економічний договір може бути визнаний недійсним за певними підставами, що передбачені Віденською конвенцією від 1969 р., а саме: якщо державу примусили до укладання договору; якщо зміст договору суперечить принципам МЄП; якщо договір укладався в умовах обману; якщо мав місце підкуп представників, що укладали договір. Договір припиняє свою дію за такими підставами як: виконання договору; закінчення строку договору; коли новий договір відміняє попередній; при порушенні умов договору одним з учасників; при припиненні існування суб'єкта, що укладав договір. Міжнародні економічні договори прийнято поділяти на «договори-закони» (тобто ті, що встановлюють певні права) та «договори-правочини» (тобто з обмеженою сферою дії). За об'єктом регулювання міжнародні економічні договори можна класифікувати на окремі групи договорів, що регулюють МЄВ, зокрема: договори з питань міжнародної торгівлі товарами та послугами; договори з питань міжнародних фінансових (кредитних, валютних, податкових) відносин; договори у сфері інвестицій; договори з перевезення вантажів та ін. За колом учасників виділяють двохсторонні та багатосторонні договори. За територією дії договори класифікують як універсальні та регіональні. За можливістю приєднання відкриті договори (такі, що не потребують згоди учасників на приєднання до договору) та закриті (на приєднання до яких потрібна згода інших учасників).

Міжнародний звичай – це неписана норма. Звичаї з'явилися у процесі еволюції міжнародного права на основі договорів і практики міждержавного спілкування. Фахівці вважають, що МЄП – це право писане, звичай відіграє обмежену роль у сфері регулювання МЄВ. Так, загальні принципи МЄП (*jus cogens*) мають характер міжнародного звичаєвого права, при цьому є імперативними нормами (тобто обов'язковими для виконання) вищої юридичної сили. Однак держави намагаються регулярно включати ці принципи у зміст договорів, тобто неписані норми перетворюються у писані. Таким чином, перевага писаного документа над усним словом очевидна. Міжнародний звичай формується зазвичай шляхом визнання державами звичаєвого правила поведінки як правової норми, тобто такої, що має юридичну силу. На сьогодні, для формування міжнародного звичаю вже не потрібна довгострокова практика (як раніше), що полягала у створенні чималої кількості прецедентів. Достатньо прийняття певного акту, наприклад, резолюції міжнародних організацій.

Резолюції (рішення) міжнародних організацій або конференцій – це допоміжні джерела МЄП. Резолюції, як правило, мають рекомендаційний характер, фахівці їх називають «м'яким законодавством» (soft law), тобто не обов'язковим, але таким, що має юридичне значення. Резолюції можуть застосовуватись для констатування чи тлумачення чинних міжнародно-правових норм. У певних випадках рішення окремих організацій мають обов'язковий характер. Наприклад, рішення Ради Європейського Союзу є обов'язковими для держав-учасниць.

З а п и т а н н я   д л я   с а м о п е р е в і р к и

1. Визначити поняття і види джерел МЄП.
2. Міжнародні економічні договори як основне джерело МЄП.
3. Особливості міжнародного звичаю як джерела МЄП.
4. Дати характеристику допоміжних джерел МЄП.

Тема 4. ПОНЯТТЯ І СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРАВА

Принцип (від лат. Principium – початок, основа) – це основне, визначальне положення певної теорії, вчення, а також керівна ідея, основне правило діяльності.

Слово «система» (від грецьк. Systema – ціле, що складене з окремих частин) має багатогранне значення. Це, передусім, множина закономірно пов'язаних один з одним елементів (предметів, явищ, знань, принципів тощо). Це також порядок, зумовлений планомірним правильним розташуванням частин у певному зв'язку і чіткій послідовності дій.

Принципи міжнародного права зафіксовані в Статуті ООН. Крім того, зміст принципів розкрито в «Декларації принципів міжнародного права» (1970 р.), у «Хартії основних прав і обов'язків держав» 1974 р.), а також у «Декларації принципів Гельсінського Заключного акта СБСЄ» (1975 р.), у ГАТТ-47.

Система принципів МЄП складається з двох великих груп: це основні (загальні) та спеціальні принципи.

Загальні принципи – це означені вище принципи jus cogetnts, що є як принципами МЄП, так і принципами міжнародного права. Вони були сформульовані ще в стародавньому римському праві, яке зараз перетворилось на звичаєве. Ці принципи використовуються в процесі застосування та тлумачення норм права і виявилися найбільш

корисними у «нових» галузях міжнародного права, до яких відносять й МЕР. Отже, це такі принципи: незастосування сили чи погрози силою або мирного співіснування держав, суверенної рівності держав, невтручання у внутрішні справи, співробітництва держав, мирного вирішення міжнародних спорів, територіальної цілісності, непорушності кордонів.

Спеціальні принципи – це принципи, що застосовуються певними суб'єктами в межах МЕР у договірній практиці. Як спеціальні принципи фахівці виділяють: принцип недискримінації, принцип взаємної вигоди, принцип найбільшого сприяння, принцип преференційного режиму, принцип національного режиму.

Принцип недискримінації полягає в тому, що будь-яка держава має право на надання їй, її фізичним та юридичним особам або товарам з боку іноземного партнера загальних умов, які є не гіршими за тих, що надаються будь-якій іншій державі, її особам або товарам. До юридичного змісту цього принципу належить також право держав на участь у міжнародних економічних організаціях незалежно від будь-яких розрізень у соціально-економічних системах.

Принцип взаємної вигоди означає право держав на справедливий розподіл вигод і зобов'язань. Вимога взаємності у МЕР починається з обопільного дотримання інтересів держав, які вступають у взаємодію. Тобто має місце процес узгодження волі, який за своєю економічною сутністю є своєрідним «відшкодуванням», коли за кожен очікуваний поступок, право, перевагу тощо одна держава надає іншій відповідні поступки, права, переваги тощо.

Принцип найбільшого сприяння (ПНС) нерідко позначається як принцип найбільш сприятливої нації. Під ПНС розуміють юридичне зобов'язання відповідної держави надати партнерові (його особам чи товарам) пільгових або інших найбільш сприятливих умов, які вже надані або можуть-бути надані будь-якій третій країні. Сферою застосування такого принципу може бути, наприклад, уся торгівля, або його дія може бути обмеженою деякими конкретними видами відносин (митне обкладення, транзит тощо).

Принцип преференційного режиму полягає в тому, що для країн, які розвиваються в межах МЕР, створюється більш сприятливий режим, ніж для розвинених країн, щоб компенсувати фактичну нерівність розвитку двох груп держав. Тобто розвинені держави надають у межах МЕР певні пільги для країн, що розвиваються, а пізніше – й ці останні почали

надавати пільги одна одній. На практиці склалося велике розмаїття встановлених на двосторонніх чи в односторонньому порядку пільгових режимів, головним чином торговельних, сукупність яких прийнято позначати як режим преференцій.

Принцип національного режиму полягає у зобов'язанні однієї держави забезпечити особам або товарам іншої держави ті ж самі умови, в яких перебувають її власні особи чи вироблені на її території товари. Значення принципу національного режиму в наш час зростає, оскільки на тлі процесів формування єдиного світового економічного простору тривають процеси уніфікації внутрішнього законодавства, гармонізації національних правових систем, які у перспективі ведуть до створення єдиного правового простору.

З а п и т а н н я д л я с а м о п е р е в і р к и

1. Визначити основні види принципів МЕР і відміну в їх правовому закріпленні.
2. Охарактеризувати принцип недискримінації.
3. У чому полягає правовий зміст принципу взаємної вигоди?
4. Визначити правовий зміст принципу найбільшого сприяння.
5. Дати порівняльну характеристику принципу преференційного режиму та принципу національного режиму.

Тема 5. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ І ЗАСОБІВ РОЗВ'ЯЗАННЯ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СПОРІВ

Розділ VI Статуту ООН передбачає мирні засоби розв'язання всіх спорів між державами. У міжнародних відносинах існують спори юридичні й політичні. Економічні ж спори можна віднести і до тих, і до інших. У «Хартії економічних прав і обов'язків держав» від 1974 р. зазначається, що жодна держава не може здійснювати щодо іншої держави або загрожувати їй застосуванням економічних, політичних або будь-яких інших заходів примусового характеру, спрямованих на утиснення її суверенних прав або отримання будь-якої вигоди. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі (НБСЄ) від 1975 р. зафіксував, що держави-учасниці: розв'язують спори між ними мирними засобами так, щоб не піддати загрози міжнародний мир, безпеку і справедливість; добросовісно і в дусі співробітництва використовують

такі засоби, як переговори, обстеження, посередництво, примирення, арбітраж, судовий розгляд та інші мирні засоби за їх вибором.

Політичні спори не передаються на розгляди до міжнародних судів та арбітражів. Вони можуть тривати десятиліттями, якщо не вдається їх вирішити шляхом переговорів. Безпосередні переговори є також першим прийомом вирішення міжнародних економічних спорів. Окрім переговорів застосовують інші узгоджувальні процедури : «добрі послуги», посередництво, створення слідчих та узгоджувальних комісій.

«Добрі послуги» – це ситуація, коли в конфлікт держав втручається третя сторона. Ця сторона організує контакти між конфліктуючими сторонами і докладає зусиль для того, щоб посадити їх за стіл переговорів. Коли конфліктують сторони, які розпочинають переговорний процес, третя сторона може вважати себе вільною.

Посередництво означає активну участь третіх сторін у процесі безпосередніх переговорів між сторонами, що сперечаються. Іноді сторони, що конфліктують, не хочуть сидіти за одним столом в одній кімнаті зі своїм опонентом, тоді третій стороні – посереднику – доводиться виконувати «човникову дипломатію» між двома приміщеннями, передаючи усні чи письмові точки зору сторін переговорів. Стороною-посередником може бути держава, міжнародна організація, міжнародна посадова особа, керівні діячі держав.

Слідчі комісії створюються, як правило, на паритетних засадах сторін, що сперечаються. Завдання комісій – виявити фактичні обставини конфліктів. Уперше утворення таких комісій передбачили Гаазькі конвенції 1889 р. і 1907 р. Процедура їх утворення була передбачена Загальним актом про мирне розв'язання спорів, який Ліга Націй прийняла в 1928 р., ООН переглянула в 1949 р. Процедура передбачає призначення до комісій посередників по дві особи з кожної сторони, при чому лише один з двох може бути громадянином держави, що конфліктує. П'ятою особою в комісії є голова, якого обирають чотири представника.

Узгоджувальні комісії утворюються за процедурою, яка практично аналогічна процедурі слідчих комісій. Завдання узгоджувальних комісій полягає у досягненні згоди з предмета конфлікту.

З а п и т а н н я   д л я   с а м о п е р е в і р к и

1. Правове забезпечення щодо дотримання зобов'язань у межах МЄВ.
2. Виділити та схарактеризувати види засобів розв'язання міжнародних економічних спорів.

Тема 6. МІЖНАРОДНИЙ СУД І МІЖНАРОДНИЙ АРБІТРАЖ (ТРЕТЕЙСЬКИЙ СУД)

Першим в історії судовим органом, який створений на основі міжнародного договору і є таким, що поширював на договірних засадах юрисдикцію на певні суперечки країн-учасниць договору, була Постійна палата міжнародного правосуддя. Її було створено в 1921 р. згідно зі статутом Ліги Націй. Існувала Постійна палата міжнародного правосуддя 20 років. За цей час вона розглянула 37 спорів і підготувала 28 консультативних висновків.

На сьогодні діє Міжнародний суд ООН у Гаазі. Статут суду вважається складовою Статуту ООН. Суд розглядає справи, що передаються йому за згодою держав, які сперечаються. Він готує також консультативні висновки за запитами міжнародних організацій. Рішення Міжнародного суду ООН є обов'язковим для зазначених сторін, але не може використовуватись як прецедент для аналогічних справ. Якщо рішення суду не виконується, то заінтересована сторона може поскаржитися до Ради Безпеки ООН. Суд вважається одним із найважливіших органів ООН.

Слід звернути увагу на те, що з метою розв'язання міжнародних економічних спорів між країнами-членами Співдружності Незалежних Держав (СНД) 6 липня 1992 р. на основі Угоди Ради глав країн СНД було створено Економічний суд СНД (Україна і Туркменистан цієї угоди не підписали). Компетенція Економічного суду СНД стосується розгляду міждержавних економічних спорів, що виникають при виконанні економічних зобов'язань, передбачених економічними договорами (угодами). Важливу роль також відіграє механізм урегулювання спорів, що працює у межах СОТ. Передбачено, що органом розв'язання спорів є Генеральна Рада СОТ. Вона приймає до розгляду спори, які не вдалося вирішити на двосторонній основі. Уряд певної країни подає до Генеральної Ради СОТ клопотання про розгляд спірних питань. Рада протягом 60 днів після отримання клопотання має призначити склад комісії для розгляду клопотання. Як правило, комісія складається з трьох

осіб. Для об'єктивного вивчення матеріалів справи і складання доповіді, що містить відповідні рекомендації, комісії надається 6–9 місяців. Якщо одна або обидві сторони справи незадовільні доповіддю комісії, процедура СОТ передбачає звернення до апеляційних і касаційних органів. Справи в апеляційному та касаційному порядку переглядають висококваліфіковані фахівці у певні строки. Сторона, що визнана порушницею, повинна негайно виконати рекомендації комісії.

Серед міжнародних органів, що вирішують міжнародні економічні спори, слід зазначити міжнародні третейські суди (арбітражі). Арбітражі можуть бути постійними або створюватись для конкретного випадку. Постійні третейські суди існують при деяких регіональних міжнародних організаціях (наприклад, при Організації африканської єдності). Міжнародний третейський суд як один із засобів розв'язання спорів передбачений «Декларацією про принципи міжнародного права» від 1970 р. і «Манільською декларацією про мирне розв'язання міжнародних спорів». Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 14 листопада 1958 р. рекомендувала країнам-членам у процесі міжнародного третейського розгляду спорів користуватися зразковими правилами арбітражного розгляду, що були розроблені Комісією міжнародного права ООН і прийняті на 10-й сесії в 1958 р.

Уряди країн світу укладають певні міжнародні угоди з міжнародного комерційного арбітражу для вирішення спорів, що виникають між їхніми суб'єктами-підприємцями у процесі зовнішньоекономічної діяльності.

Найважливіші міжнародно-правові акти з міжнародного комерційного арбітражу:

1. *Женевський протокол про арбітражні застереження* (1923 р.). Це перший міжнародний акт конвенційного характеру у сфері міжнародного комерційного арбітражу. Держави-учасниці зобов'язалися визнавати чинність третейської угоди.
2. *Женевська конвенція про виконання іноземних арбітражних рішень* (1923 р.). Женевський протокол передбачав можливість виконання рішень, виданих арбітражними судами лише на території тієї держави, де такі рішення було прийнято. Цією ж конвенцією передбачалася можливість виконання рішень арбітражу і на території інших держав.
3. *Ньюйоркська конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень* (1958 р.) вважається основним правовим актом світового масштабу у цієї сфері. Метою цієї конвенції було

змінити Женевську конвенцію 1923 р. Більшість країн-учасниць вийшли з Женевської конвенції та Женевського протоколу та приєднались до Ньюйоркської конвенції. Вона передбачає визнання і виконання всіх арбітражних рішень, а не лише тих, що винесені на територіях країн-учасниць або виникли з укладених між сторонами арбітражних угод, які належать до юрисдикції держав-учасниць цієї конвенції.

4. *Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж* (1961 р.). Її укладено в Женеві 21 квітня 1961 р. 22 європейськими державами. Положення конвенції були компромісом між державами Західної та Східної Європи.
5. *Панамська конвенція* (1975 р.) – це міжамериканська конвенція про міжнародний комерційний арбітраж. Вона значною мірою повторює положення Ньюйоркської конвенції 1958 р. Новим положенням Панамської конвенції є норма про те, що арбітражне рішення має силу остаточного судового рішення.

Для арбітражів одноразового типу прийнято, зокрема, Арбітражний регламент Європейської економічної комісії (1963 р.), Арбітражний регламент Комісії з прав міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ) (1976 р.).

У 1985 р. ЮНСІТРАЛ розробила Типовий закон про міжнародний комерційний арбітраж, який мав сприяти уніфікації міжнародного комерційного третейського правосуддя у світовому масштабі. Помітну роль у розвитку міжнародного комерційного арбітражу відіграє Міжнародна рада з комерційного арбітражу (МРКА). У цієї сфері діє також Міжнародна федерація закладів комерційного арбітражу. Крім того, до відомих арбітражних закладів належать: Американська арбітражна асоціація; Лондонський міжнародний арбітражний суд; Арбітражний центр при федеральній господарській палаті; Арбітражний інститут Стокгольмської торговельної палати

З а п и т а н н я д л я с а м о п е р е в і р к и

1. Визначити та дати характеристику основних міжнародних судових органів.
2. Який механізм передбачений у СОТ щодо урегулювання спорів?
3. Мета створення та розвиток міжнародних арбітражних (третейських) судів.
4. Міжнародно-правове забезпечення комерційного арбітражу.
5. Міжнародні заклади з комерційного арбітражу.

Тема 7. МІЖНАРОДНЕ ТОРГОВЕЛЬНЕ ПРАВО

Міжнародна торгівля – це найбільш рання і розвинута форма МЕО, оскільки торговельні взаємовідносини купців різних держав світу продовжуються впродовж усієї зафіксованої історії людства. Засновник науки міжнародного права Гуго Гроцій (XII ст.) ідеям вільної торгівлі (фрітрейдерству) надавав правової форми, зазначивши, що «ніхто не має права перешкоджати торговельним відносинам якогось одного народу з будь-яким іншим народом». Принцип свободи торгівлі здавна широко використовується у договірній практиці.

Однак поняття «міжнародне торговельне право» з'явилося у сучасній науці порівняно нещодавно – у 60-ті роки ХХ століття. Міжнародне торговельне право є системою принципів і норм, що регулюють відносини у сфері міжнародної торгівлі.

Джерелами міжнародного торговельного права є міжнародні торговельні договори (угоди), міжнародно-правові акти міжнародних організацій, міжнародні торговельні звичаї, міжнародні прецеденти міжнародних арбітражів і судів, національне законодавство, якщо воно за згодою відповідних держав застосовується для регулювання міжнародних торговельних відносин.

Найбільш важливою міжнародною торговельною угодою була ГАТТ-47, яку започаткували як тимчасову, але в 1947 р. цю Угоду уклали 23 найбільші країни світу. Вона мала діяти поки не буде створено Всесвітню торгову організацію (далі ВТО). У межах ГАТТ-47 було проведено вісім раундів переговорів. Восьмий (Уругвайський) раунд був найскладнішим. Він розпочався у вересні 1986 р. і тривав понад сім років. Формально раунд завершився у квітні 1994 р. у місті Маракеш і результатом закінчення переговорів було створення ВТО. Головними міжнародно-правовими актами у межах ВТО є такі: Генеральна угода з тарифів і торгівлі від 1994 р. (ГАТТ-94), Генеральна угода з торгівлі послугами (ГАТС), Угода про торговельні аспекти прав на інтелектуальну власність (ТРИПС). Ці акти є так званими правовими «опорами», на яких зведено «будівлю» ВТО. Результати Уругвайського раунду зафіксовано також у Маракеській угоді про створення ВТО та інших нормативних актах.

Принципи міжнародної торгівлі сформульовані в багатьох міжнародно-правових актах. Зокрема, у заключному акті Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) від 15.06.64 р. міститься досить довгий їх перелік. Отже, зміст деяких з них: торгові відносини базуються

на основі поваги до принципу суверенної рівності, самовизначення народів і невтручання у внутрішні справи інших держав; недопущення дискримінації, що може відбуватись через те, що держави належать до різних соціально-економічних систем; кожна країна має суверенне право на вільну торгівлю з іншими країнами; міжнародна торгівля має регулюватися правилами, які сприяють економічному і соціальному прогресу; розширення і всебічний розвиток міжнародної торгівлі залежать від можливості доступу на ринки й вигідності цін на сировинні товари, що експортуються, та інші.

У межах ГАТТ-94 міститься велика кількість правил регулювання міжнародної торгівлі, при чому не тільки товарами, а ще й послугами у різних сферах. Серед правил: захист національної промисловості лише за допомогою тарифів; правило нації найбільшого сприяння; правило національного режиму та інші. Однак крім правил мають місце певні винятки, які стосуються категорії товарів з особливими властивостями, що «чутливі» до кон'юктурних умов (золото, срібло, сировинний товар). Згідно з ГАТТ-94, держави наділені виключними повноваженнями щодо регулювання імпорту або експорту золота та срібла з оглядом на те, що ці дорогоцінні метали мали функцію валюти, вони досі не втратили, особливо золото, статус резервного капіталу. Сировинний товар – це мінеральні ресурси, що є вичерпними, та сільськогосподарські товари, що являють собою запаси, які систематично поновлюються. Тому міжнародна торгівлі такими видами товару потребує специфічного правового регулювання, щоб не було погіршення умов їх продажу у зв'язку з коливанням цін для держав, що їх експортують (їхні ціни зростають не так стрімко, як ціни на промислові товари). Щоб виправити таке положення Гаванська хартія запропонувала укладання стосовно кожного виду сировинних товарів окремих міжурядових договорів, за якими поєднувалися б інтереси країн-імпортерів і країн-експортерів.

Винятки з правил торгівлі стосуються також торгівлі товарами, що зачіпають суверенні функції держав. У цьому випадку йдеться про отримання державами права на застосування протекціоністських заходів для охорони свого ринку, попре будь-яку заборону, що міститься в ГАТТ-94. Такі винятки пов'язані з необхідністю захисту суспільної моралі, життя чи здоров'я людини, тварин, рослин, а також прав на патенти, торгові марки та авторські права. Тобто з метою захисту певних інтересів держава може в односторонньому порядку відмовлятися від зобов'язань за міжнародним економічним договором (угодою).

Останній виняток стосується міркувань з безпеки. Тобто з метою збереження конкурентоспроможності національного торгового ринку держави мають право у певних випадках застосовувати так зване «відмовне застереження», відповідно до якого завжди б зберігалась можливість відмовитися від наданих тарифних поступок іншій державі в умовах надзвичайної дезорганізації національного ринку.

Важливою складовою міжнародного торговельного права є правила торгового захисту, які спрямовані, перш за все, проти забороненої поведінки підприємств, що позначається як демпінг. Демпінг означає, що підприємство здійснює продаж товару на іноземному ринку за ціною, нижчою за ту, що переважає на внутрішньому ринку держави, де цей товар виробляється. Саме цю особливість – експорт товарів за меншими цінами – позначено терміном демпінг (від англ. to dump – скидати надлишки, мотлох). Демпінг використовується або для завойовування нових ринків шляхом приваблення покупців дешевими цінами, або для отримання іноземної валюти, в якій експортер з тих чи інших причин має потреби. Відповідно до ГАТТ-94, зазначений продаж повинен відбуватись протягом тривалого часу (не менше 6 місяців), у суттєвих кількостях і здійснюватися за цінами, які не дозволяють відшкодувати всі виробничі витрати протягом розумного періоду часу. Антидемпінгові контрзаходи передбачені у ст. 6 ГАТТ-94, яка за традицією отримала назву Антидемпінгового кодексу.

З а п и т а н н я   д л я   с а м о п е р е в і р к и

1. Визначити поняття та джерела міжнародного торгового права.
2. Наведіть приклади джерел міжнародного торгового права.
3. Які принципи міжнародної торгівлі закріплені ЮНКТАД?
4. Назвіть винятки з правил регулювання міжнародної торгівлі.
5. У чому полягає юридичний зміст правил торгового захисту?

Тема 8. МІЖНАРОДНЕ ТРАНСПОРТНЕ ПРАВО

Міжнародне транспортне право – це система принципів і норм, що регулюють правовідносини, які виникають між суб'єктами міжнародного права у зв'язку з використанням транспортних засобів у процесі міжнародного економічного співробітництва. У межах міжнародного транспортного права здійснюється правове регулювання використання залізничного, автомобільного, авіаційного, морського видів транспорту, а також міжнародного транспорту внутрішніх водойм та правове регулювання поштових перевезень і транзиту.

Міжнародно-правове регулювання використання залізничного транспорту з 1890 р. базувалося на двох конвенціях, які були укладені в Берні: Конвенція про залізничні перевезення вантажів (КІМ); Конвенція про залізничні перевезення пасажирів (КІВ). На конференції з перегляду Бернських конвенцій, що відбулась у 1980 р., було прийнято Угоду про міжнародні залізничні перевезення (КОТІФ) і додатки до неї – А і В. Додаток А стосувався умов перевезення пасажирів і був відомий як Єдині правила Міжнародної пасажирської конвенції (КІВ), додаток В – Єдині правила Міжнародної вантажної конвенції. Бернські конвенції зберігали чинність до 1985 р. Нині правову основу міжнародних залізничних перевезень становить КОТІФ і додатки до неї. У КОТІФ беруть участь майже 40 країн Європи, Азії та Північної Америки. Штаб-квартира Організації міжнародних залізничних перевезень розташована в Берні (Швейцарія).

Країни соціалістичного табору в 1950 р. уклали дві свої угоди, зокрема, Угоду про міжнародне вантажне сполучення та Угоду про міжнародне залізничне сполучення, які на сьогодні зберігають чинність. Україна є учасницею обох угод.

Міжнародно-правове регулювання використання авіаційного транспорту з 12 жовтня 1929 р. відбувалось на підставі Варшавської конвенції з уніфікації окремих правил міжнародних повітряних перевезень. Варшавську конвенцію було доповнено Гаазьким протоколом 1955 р., а потім конвенцією, укладеною у Гвадалахарі в 1961 р. Варшавську конвенцію у 1971 р. суттєво змінив Гватемальський протокол і Монреальський – у 1975 р. Для України є чинним Гаазький протокол. Адміністративні питання повітряного транспорту регламентуються Чиказькою конвенцією про міжнародну цивільну авіацію від 7 грудня 1944 р. Ця конвенція належить до компетенції Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО). Авіакомпанії, які об'єднані в Міжнародну асоціацію повітряного транспорту (ІАТА), керуються Умовами перевезення, складеними ІАТА. Ці умови друкуються на зворотних сторінках міжнародного авіаквитка.

Міжнародно-правове регулювання автомобільного транспорту забезпечено Женевською конвенцією «Про договір міжнародного перевезення вантажів» (КМР) від 19 травня 1956 р. Ця Конвенція є чинною і для України. Також країни СНД 9 жовтня 1997 р. уклали Конвенцію про автомобільні перевезення пасажирів і багажу. До джерел міжнародного автотранспортного права крім названих відносять: Конвенцію про дорожній рух (1968 р.) і Протокол про дорожні знаки та

сигнали (1949 р.); Митну конвенцію про міжнародні перевезення вантажів (1959 р.); Європейську угоду про міжнародне перевезення небезпечних вантажів (1975 р.) та інші. Міжнародний союз автомобільного транспорту (ІРУ) є недержавною організацією, він відіграє велику роль у створенні міжнародно-правової бази, що регламентує автомобільний транспорт.

Міжнародно-правове регулювання використання морського транспорту здійснюється на підставі Брюссельських конвенцій (1924 р.) про уніфікацію принципів, що стосуються коносаментів, і про уніфікацію принципів, що стосуються обмеження відповідальності власників морських суден. Перша з конвенцій ще відома як Гаазькі правила. Конвенцію було доповнено протоколами від 23.02.68 і 21.02.79, відомими як Правила Візбі. У доповненому варіанті розглядану конвенцію називають «Гаазько-Візбзькими правилами». Новий варіант другої Конвенції 1924 р. було прийнято в 1957 р. і доповнено Брюссельським протоколом від 23.02.79. У березні 1978 р. на конференції в Гамбурзі було прийнято Конвенцію ООН про морське перевезення вантажів, її ще називають «Гамбурзькі правила». Конвенція набула чинності 11 листопада 1992 р. після ратифікації її двадцятьттю державами. Міжнародного економічного права стосуються також два важливих нормативних акта : Афінська конвенція про перевезення морем пасажирів і їхнього багажу від 13.12.74 ; Лондонська конвенція про обмеження відповідальності за претензіями на певні ділянки моря від 19.11.76.

Міжнародний транспорт внутрішніх водойм ще називають річковим. Міжнародними вважаються річки, що протікають територією двох або більше держав. Міжнародними річками є Дунай, Рейн, Амазонка, Нігер, Конго та інші. До міжнародних водойм крім річок відносять озера та канали (окремі озера в Африці, Великі озера в Північній Америці, Суецький канал, Панамський канал та інші. Правовий режим Дунаю зокрема визначений Белградською конвенцією про режим судноплавства цією річкою (1948 р.).

Міжнародно-правове регулювання поштових перевезень і транзиту здійснюється на підставі Конвенції щодо перевезення поштових вантажів від 1989 р., прийнятою у Вашингтоні. Перевезення вантажів територією двох або більше держав є транзитом, що регулюється Барселонською конвенцією про свободу транзиту (1921 р.).

З а п и т а н н я   д л я   с а м о п е р е в і р к и

1. Дайте поняття міжнародного транспортного права і назвіть його субінститути.
2. У чому полягають особливості правового регулювання щодо використання залізничного транспорту?
3. Виділіть основні положення щодо міжнародно-правового регулювання автомобільного транспорту.
4. Визначіть особливості міжнародно-правового регулювання морського транспорту та міжнародного транспорту внутрішніх водойм, поштових перевезень і транзиту.

Тема 9. МІЖНАРОДНЕ ВАЛЮТНЕ ПРАВО

Міжнародне валютне право – це сукупність норм, що регулюють міжнародні валютні відносини між державами, державами та міжнародними організаціями. Джерелами міжнародного валютного права є міжнародні угоди, судова і арбітражна практика, міжнародно-правові звичаї. Розвиток світової валютної системи після Другої світової війни пов'язаний із Бреттон-Вудською угодою 1944 р., вона була важливим джерелом міжнародного валютного права, що засновала золотовалютний стандарт. З огляду на тривалу і провідну роль долара США, система золотовалютного стандарту була фактично системою золотодоларового стандарту. Цю систему юридично було оформлено в 1944 р. на Бреттон-Вудській конференції, відповідно до рішень якої було створено МВФ і МБРР. У змісті Статуту МВФ є так званий Кодекс добропорядної валютної поведінки, що передбачає: заборону конкурентної девальвації; підтримку стабільного обмінного курсу; єдиний обмінний курс для валют. Наприкінці 60-х років золотовалютна система перестала відповідати потребам досягнутого рівня господарського життя планети. У 1976 р. було прийнято Ямайську угоду, яка запровадила нову світову валютну систему та її нову валютну базу – Спеціальні правила запозичення (СПЗ). СПЗ – це міжнародні резервні кредитно-розрахункові кошти країн-членів МВФ, призначені для покриття дефіцитів їх платіжних балансів. Золота і доларів США виявилось недостатньо для обслуговування МЕВ, тому СПЗ вважались додатком до них і були названі «паперовим золотом».

Європейську валютну систему створили країни-члени Європейського Співтовариства в 1979 р. Система була призначена забезпечити валютну стабільність шляхом накладання обмежень на коливання валютних курсів. Ця система складається з трьох основних елементів:

європейської валютної одиниці (ЕКЮ), яку використовували у валютних операціях Європейського Співтовариства; механізму обмінного курсу (МОК); Європейського валютного фонду співробітництва (ЄВФС), до завдань якого належали емісія ЕКЮ і нагляд за МОК. Голова Комісії європейських співтовариств Жак Делор у 1989 р. запропонував створити Економічний і валютний союз (ЕВС). Цю ідею було зафіксовано в Маастрихтській угоді 1992 р. про створення ЄС. Для реалізації угоди було створено Європейський валютний інститут, Європейський центральний банк, а також запроваджено єдину європейську валюту – євро.

Правову базу міжнародних валютно-кредитних відносин складають дві Оттавські конвенції 1988 р.: про міжнародний факторинг і міжнародний лізинг, також Ньюйоркська конвенція ООН про міжнародні переказні векселі та міжнародні прості векселі (1988 р.). Велику кількість правил і керівництв з міжнародних фінансових розрахунків розроблено в межах Міжнародної торговельної палати (МТП), що знаходиться у Парижі. Це, наприклад, Уніфіковані правила і звичаї для документальних акредитивів (1988 р.), Міжнародні правила з інкасо (1978 р.) тощо.

З а п и т а н н я   д л я   с а м о п е р е в і р к и

1. Визначіть поняття та джерела міжнародного валютного права.
2. Дайте правову характеристику Європейської валютної системи.
3. У чому полягає правове забезпечення міжнародних валютно-кредитних відносин?

Тема 10. МІЖНАРОДНЕ ІНВЕСТИЦІЙНЕ ПРАВО

Міжнародне інвестиційне право – це система міжнародно-правових відносин, що регулюють міждержавні економічні відносини з приводу інвестицій. Предметом правовідносин у сфері інвестиційної діяльності можуть бути: інвестиції у будь-якій їх формі, інвестиційний клімат, режим підприємства з іноземними інвестиціями, цінні папери, право власності щодо них тощо.

Інвестиції являють собою рух підприємницького капіталу з однієї країни до іншої, і такий рух має своїм наслідком виникнення власності за кордоном. Інвестиції спрямовуються або на приріст економічного, промислового, матеріально-речовинного потенціалу (так звані «реальні інвестиції»), або у фінансову сферу – в акції, облігації та інші цінні папери (фінансові інвестиції). Якщо інвестиції здійснюються таким чином, що інвестор отримує право на управлінський контроль над

підприємством, яке він фінансує, такі інвестиції позначають як прямі. Також виділяють портфельні інвестиції, які не розраховані на управління підприємством, але передбачають розрахунок на прибуток або на збереження капіталу.

Правове забезпечення міжнародних інвестиційних відносин складають, зокрема, Кодекс лібералізації руху капіталів, який розроблено в 1961 р. під егідою Організації економічного співробітництва та розвитку (далі, ОЕСР), і Сеульської конвенції про заснування Багатостороннього агентства з гарантії інвестицій (далі, БАГІ) 1985 р., що набрала чинності з 1988 р. БАГІ є всесвітньою організацією, що входить до системи Всесвітнього банку. Відповідно до Сеульської конвенції складовими елементами поняття «інвестиція» є три обов'язкові ознаки: необхідно, щоб інвестиції являли собою внесок, цей внесок може бути грошовий, або мати натуральну форму; щоб внесок було зроблено на тривалий час; інвестор хоча би частково допускає підприємницький ризик. Отже, міжнародними є такі інвестиції, які тягнуть за собою міжнародний рух капіталу, що знаходить своє відображення у платіжному балансі держав.

Важливе значення має функціонування правового режиму захисту транскордонного руху інвестицій, що забезпечено прийняттям Угоди про заохочення та захист інвестицій (далі, УЗЗІ). Основне її значення – збереження традиційних принципів захисту іноземної власності з обов'язковою компенсацією у випадках її націоналізації або експропріації. Угода може бути укладена між двома державами з метою захисту прав інвесторів на території іншої держави.

З а п и т а н н я   д л я   с а м о п е р е в і р к и

1. Визначіть поняття і предмет міжнародного інвестиційного права.
2. Дати поняття міжнародних інвестицій, назвати їх види.
3. Які основні міжнародно-правові акти регулюють міжнародну інвестиційну діяльність?

Бібліографічний список Нормативні акти

1. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16.04.1991 р. // Відом. Верхов. Ради УРСР. – 1991. – № 29. – Ст. 377 (з наступними змінами).
2. Про дію міжнародних договорів на території України : Закон України від 10.12.1991 р. // Там же. – 1992. - № 10. – Ст. 137.
3. Митний кодекс України: Схвалений Законом від 12.12.1991 р. // Там же. – 1992. – № 16. – Ст. 203.
4. Право зовнішніх відносин [Текст] : зб. док. / Упоряд. Ю. В. Алданов, І. М. Забара, В. І. Резніченко. – К. : Вид. дім «Промені», 2003. – 784 с.
5. Міжнародне право в документах [Текст] / за заг. ред. М. В. Бураменського. – 2-е вид., виправл. і доповн. – Х. : Мачулін, 2006. – 408 с.
6. Збірка договорів Ради Європи. Українська версія [Текст]. – К. : Парламентське вид-во, 2000. – 655 с.
7. Зібрання чинних міжнародних договорів України: Офіц. вид. / за заг. ред. А. М. Зленка. – Т.1: 1990–1991 рр. – К. : Вид. Дім “Ін Юре”, 2001. – 456 с.

Юридична література

1. Дахно, І. І. Міжнародне економічне право [Текст] : курс лекцій / І. І. Дахно. – К. : МАУП, 2000. – 157 с.
2. Дахно, І. І. Міжнародне економічне право [Текст] / І. І. Дахно. – 3-є вид., перероб. і доповн. – К. : Центр навч. літ., 2006. – 272 с.
3. Кулеба, Д. І. Участь України в міжнародних організаціях. Правова теорія і практика[Текст]/ Д. І. Кулеба. – К.: Вид. дім “Промені”, 2007. – 304 с.
4. Міжнародне право : навч. посіб. / за ред. М. В. Бураменського. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 336 с.
5. Міжнародне право : Основні галузі [Текст] : підручник / за ред. В. Г. Буткевича. – К. : Либідь, 2004. – 816 с.
6. Смирнова, Н. Н. Международное торговое право [Текст] : Конспект лекцій / Н. Н. Смирнова. – СПб. : Альфа, 2001. – 128 с.
7. Нгуєн, Курк Динь. Международное публичное право [Текст] : у 2-х т. Т. 2. Кн. 3 : Международные отношения / Курк Динь Нгуєн, Патрик Дайс, Ален Пелле. – пер. с фр. – К. : Сфера. 2001. – 410 с.

8. Тускоз, Жан. Міжнародне право [Текст] : підручник / Жан Тускоз; пер. з франц. – К. : Артєк , 1998. – 416 с.

9. Черкєс, М. Ю. Міжнародне право [Текст] : підручник / М. Ю. Черкєс. – К. : Т- во “Знання”, КОО, 2000. – 284 с.

10. Чубарєв В. Л. Міжнародне економічне право [Текст] : підручник / В. Л. Чубарєв. – К. : Юрінком Інтер, 2009/ - 368 с.

Науково-довідкова література

1. Економічна енциклопедія [Текст] : у 3 т. / відп. ред. С. В. Мочєрний. – К. : Вид. центр “Академія”, 2000–2006.

2. Юридический научно-практический словарь-справочник (основные термины и понятия) / О. Ф. Скаун, А. Д. Бондаренко / ред. проф. О.Ф. Скаун. – Х. : Єспада, 2007. – 488 с.

3. Юридична енциклопедія [Текст] : у 6 т. / НАН України, Ін-т держави и права ім. В. М. Корецького НАН України, Вид-во “Укр. Енцикл.” ім. М. П. Бажана ; редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.). – К. : Укр. Енцикл., 1997–2005.

4. Юридичні терміни Текст : Тлумачний словник / В. Г. Гончаренко, П. П. Андрушко, Т. П. Базова та ін.; ред.. В. Г. Гончаренко. – К. : Либідь, 2004. – 320 с.

ЗМІСТ

МІЖАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО

Тема 1. ПОНЯТТЯ І ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ПРАВА.....	3
Тема 2. ДЖЕРЕЛА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА.....	6
Тема 3. МІЖНАРОДНИЙ ДОГОВІР – ГОЛОВНЕ ДЖЕРЕЛО МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ПРАВА.....	9
Тема 4. СУБ'ЄКТИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА.....	12
Тема 5. ПОНЯТТЯ І ВИДИ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ.....	22

МІЖНАРОДНЕ ЕКОНОМІЧНЕ ПРАВО

Тема 1. ПОНЯТТЯ ТА ПРЕДМЕТ МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРАВА.....	24
Тема 2. СУБ'ЄКТИ МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРАВА.....	26
Тема 3. СИСТЕМА ДЖЕРЕЛ МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРАВА.....	32
Тема 4. ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРАВА.....	35
Тема 5. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ І ЗАСОБІВ РОЗВ'ЯЗАННЯ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СПОРІВ.....	37
Тема 6. МІЖНАРОДНИЙ СУД І МІЖНАРОДНИЙ АРБІТРАЖ (ТРЕТЕЙСЬКИЙ СУД).....	39
Тема 7. МІЖНАРОДНЕ ТОРГОВЕЛЬНЕ ПРАВО.....	42
Тема 8. МІЖНАРОДНЕ ТРАНСПОРТНЕ ПРАВО.....	44
Тема 9. МІЖНАРОДНЕ ВАЛЮТНЕ ПРАВО.....	47
Тема 10. МІЖНАРОДНЕ ІНВЕСТИЦІЙНЕ ПРАВО.....	48

Навчальне видання

**Гордеюк Алла Олександрівна
Гуцу Світлана Федорівна**

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Редактор Є. О. Александрова

Зв. план, 2014

Підписано до друку 02.06.2014

Формат 60 x 84 1/16. Папір. офс. №2. Офс. друк

Ум. друк. арк. 3. Обл.-вид. арк. 3,56. Наклад 100 пр.

Замовлення 198. Ціна вільна

Видавець і виготовлювач

Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського

«Харківський авіаційний інститут»

61070, Харків-70, вул. Чкалова, 17

<http://www.khai.edu>

Видавничий центр «ХАІ»

61070, Харків -70, вул. Чкалова, 17

izdat@khai.edu

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції сер. ДК №391 від 30.03.2001